FORUM

maandblad voor architectuur en gebonden kunsten

2
1952

Shops and Shop-windows

by Arthur Staal

The writer of this article is well aware of the fact that the diversity within the field of this subject, makes it practically impossible to generalize. Certain articles must be sold cheap and "en masse", others must be "presented" to the public and attract attention as individual objects.

The overwhelming profusion of domestic production demands a variety of presentation. The resulting architectural consequences form attractive possibilities for every architect.

It seems that the "open" shop-front has won its place in present-day architecture, i.e. there must be as few as possible obstructions between the public in the street and the interior.

This "openness" corresponds with modern urbanistic conceptions and modern architecture in general. According to some people this is the first sign of an Age, in which there will be no frontiers, no windows and no curtains.

The possibility remains however, that some architects and shop-owners, who wish to be "original", will eventually resort to the "closed" shop-front when the general fashion shows a tendency towards "openness". Economic competition is based on the "frappez toujours" principle and this principle is intimately related to shops and shop-windows. Modern publicity does its utmost to convert us into drunkards or gluttons and even if it does not succeed in doing so, there always remains a chance that we become sick of margarine or that we are lured inside a "dump palace". However, if we succeed in avoiding these dangers, we have plenty of chance to observe several pleasantly proportioned shops and shop-fronts along our streets.

The interiors and shops presented in this issue have appeared quite unintentionally on the editors desk. There are some interiors and shops, designed by architect Verbruggen, who has created a wooden façade and a wooden ceiling for a shop in the narrow Kalverstraat at Amsterdam. The construction allows a full view into the interior of the shop. Architect Van de Erve has obtained the same result with a large, clean pane of glass, exposing the ingenious construction of the interior.

At Zwolle, architect Mastenbroek has found a fine and attractive solution for a fashion business. A fine example of the "closed" shop-front is the drugstore of architect Haakma Wagenaar. It may be considered as one of the most beautiful shops of Middelburg.

The Philips Monument at Eindhoven

by B. Hendriks

The contest for a monument for the concern of Philips N.V. at Eindhoven is a matter of great importance for Dutch sculpture.

Dutch sculpture of the past 50 years, has for a large part consisted of monumental tasks. The "Hildebrand" memorial, the design for the "Hoge Raad" (High Court) at The Hague, the "Rijksverzekeringsbank", the "Ned. Handelmaatschappij" and the memorials for the victims of the "underground" work, erected after 1945, are all representative of the generation in which they originated. They can therefore be considered as mile-stones of Dutch sculpture.

The sculptural means used in these creations, apart from the "underground"-memorials, which will be discussed later on, were in many ways related to the means of impressionist painters and have proved to be inadequate to express the conceptions of a beginning monumental culture.

The conception embodied by the "Hildebrand" memorial was simple: the admiration of the "middle-classes" for an author in whose novels they recognized themselves.

The "timbre" of a voice expressing a communal idea or sentiment is unimportant when compared to its function in a strictly personal expression, such as a poem or a chanson (Marianne Ostwald). In the Hildebrand memorial "timbre" has been substituted for a simple, clear and expressive form, a form which has become the link between the existing sculpture in other countries and future sculpture up to the present day. The monuments of the "Rijksverzekeringsbank", the "Hoge Raad" and the "Handelmaatschappij" although conceived as forming part of a greater architectural whole, in many ways have failed to embody a deeper sense. They are often decorative or limited forms of individual expression.

The "underground"-memorial has revealed several new aspects of monumental sculpture. Mari Andriessen's work clearly reveals a change of social relations and conditions.

The war memorials erected after world war I in countries like Belgium and France are often limited to the expression of meaningless conceptions such as "Glory", "Victory" or the "Fatherland". Apart from the technical and architectural relation, there is no unity between the monument and the pedestal. Curiously enough, those, who gave order to erect monuments, seem to have turned themselves away deliberately from the "sacrifice", the basic idea of the memorial. We get the impression that the memorial was erected with other motives than the in-

scription on the pedestal suggests.

Seen from this point of view, we can say that Mari Andriessen has created the true democratic monument. He gave form to real human suffering, expressing living sentiments: the sacrifice of the masses for the masses, Man sacrifying himself for Mankind. That, which thusfar had only been vaguely indicated by the inscription on the pedestal, had now become symbol. There was no longer any use for meaningless conceptions like Glory, the Fatehrland or Victory.

The question remains, whether the Philips contest reveals any progress in the above described direction. Let us consider the facts. The monument concerned had to express the attachment of the staff to the concern. It will be erected on a square, surrounded by several types of building. The jury consisted of representatives of the staff. The "Nederlandse Kring van Beeldhouwers" was invited to suggest young sculptors capable of handling the job. The four artists, that were chosen, got five months to complete their design. The jury, aided by technical and aesthetical advisors, rejected two designs as unsuitable. The remaining two designs were known as "Gnômon" and "Panta Rei".

Gnômon lacked the necessary architectonic unity and was also rejected; Panta Rei was chosen because of the harmony between its "mass" and the buildings surrounding it, and also because of the successful symbolic representation of the relation between the employees and the concern. The author of this article does not want to critisize the final decision of the jury. He is well-aware of the responsibility of a jury, representing 30.000 people and the amount of work involved in such a task. It would, however, be a great pity not to consider certain points in relation to that, which has been discussed in this article. From the point of view of townplanning, not one of the designs can be called a success. The basic symbolic idea of this monument has obviously not been sufficiently alive in the minds of the contestants. Although "Panta Rei" has come to a logical conclusion of the symbolic problem, he has obviously fallen back on monumental ideas of a former period. The monument consists of three figures, symbolizing "Perception", "The Victory of Light over Darkness" and "The Call". The author does not believe in these symbols. The living reality of man, of the "community" has once more been driven back in the pedestal. He believes in the democracy of the pedestal, but he cannot accept the dictatorship of the symbol.

If, however, we accept that the demands of the jury and the response of the artist are based on living sentiments and not on rhetorics, we have reason to congratulate the jury as well as the artist.

Zevende Jaargang No. 2
Februari 1952

FORUM

Maandblad gewijd aan Architectuur en Gebonden Kunsten. Opgericht door het Genootschap ,,Architectura et Amicitia'' in samenwerking met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A. Orgaan van het Genootschap A. et A.

Redactie Secretariaat: Mej. I. D. Foest, Keizersgracht 476, Amsterdam-C., tel. 35375, aan wie alle voor de redactie bestemde stukken moeten worden gezonden

INHOUD VAN DIT NUMMER:

Op het omslag:
Detail van het ontwerp onder motto ,,Gnômon'' voor het Philips monument

Het volgende nummer zal o.m. gewijd zijn aan:
De doorbraak naar de St. Pieter te Rome (via della Conciliazione)

,,FORUM'' verschijnt met 12 nummers per jaar

Abonnementsprijs *f* 24.—
Losse nummers, indien aanwezig *f* 2.50 per nummer
Alles franco per post bij vooruitbetaling te voldoen
Voor België Frs. 340.—

Prijs van dit nummer *f* 2.50

Voor advertenties wende men zich tot de uitgever

Uitgave en Administratie: G. VAN SAANE, Herengracht 406
Amsterdam-C. - Telefoon 36186 - Postrekening 681.31.

A. D HENDRIKSEN

foto Jaap d'Oliveira

Arthur Staal

Winkels

Wat de schrijver van deze regelen wèl van winkels weet, is nauwelijks de moeite waard om geweten te worden.

Want hij kwam namelijk alras tot de ontdekking dat alles, wat met winkels te maken heeft, al even wisselvallig is als de mode. Wat het ene ogenblik wit is, is het volgende moment beslist zwart, redeloos of frappant juist!

Wat de een in uiterste overvloed wil tonen, stalt de ander in voorname exclusiviteit uit. Het ene artikel moet massaal en goedkoop van de hand gaan in een gewone omgeving. Maar het andere wordt voor de enkele kenner bewaard en verwisselt in een geraffineerd decor van eigenaar.

De fantastische verscheidenheid van 's mensen makelij zal dan ook in de meest geschakeerde omgeving aan de man gebracht worden, en dat zo verlokkelijk mogelijk. — De natuur doet 't niet anders! — Winkelen — boeken kopen of drop — blijft een fascinerende bezigheid, één van de heerlijke attracties en bestaansredenen van de grote steden. En daarom is plannen maken voor winkels en warenhuizen een boeiende opgave voor de architect.

Het heet, dat het open winkelfront het pleit gewonnen heeft. Dus zo weinig mogelijk beletselen voor het oog vanaf het trottoir via de winkelruit en de étalage naar de verkoopruimte. Het is duidelijk, dat door een juiste groepering het hele winkelinterieur zodoende één grote étalage kan worden.

links en boven:
Winkel te Zwolle
Arch.n Mastenbroek en De Herder

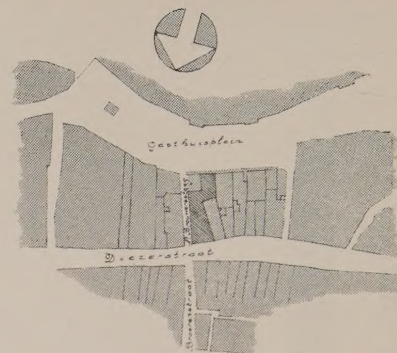

Plattegr. beg. grond

Plattegr. 1e verdieping

Renvooi
1 Passage
2 Herenafdeling
3 Damesafdeling
4 Paskamer
5 Toilet
6 Etalage
7 Expeditie
8 Bedrijfskantoor
9 Hoedenatelier
10 Garage
11 Passage
12 Bontmagazijn
13 Privékantoor
14 Trappenhuis
15 Keuken personeel
16 Bontafdeling
17 Terras
18 Woonkamer
19 Keuken
20 Hall
21 Salon

Situatie

Verbouwing en uitbreiding pand Ad. Hendriksen te Zwolle.

„Wanneer het mogelijk is, mijne Heren, tijdens de verbouwing geen enkele dag mijn zaak te moeten sluiten".

Dat waren de woorden van onze opdrachtgever. En dit genoegen hebben wij hem gedaan, maar moeten hierbij bekennen, dat ons dat veel zorg en organisatie heeft gekost, daarbij te bedenken dat de oplevering ongeveer vier maanden na het begin van alle werkzaamheden heeft plaats gevonden.

De buitengewoon prettige samenwerking tussen alle bij de bouw betrokken personen is één van de hoofdfactoren geweest voor een dergelijk vlot verloop.

H. Mastenbroek en J. H. de Herder

Dit opene is analoog met de open stedebouw, de open verkaveling en het naar buiten geopende huis, en volgens sommigen de voorbode van een open wereld zonder grenzen, zonder vensters en zonder gordijnen. Laten wij het hopen, mits er nèt genoeg hebzucht en hartstocht overblijft om het schrikbeeld van dorre staatswinkels verre te houden.

Maar voor zover het winkels betreft, dunkt mij toch (zie de aanhef) dat, wanneer de algemene mode open geworden is, de originelen zich weer op het geslotene zullen werpen. Want in onze verdorven wereld hebben wij voorlopig nog te maken met de concurrentie. Het „frappez-toujours" is dus ten nauwste verbonden met het trachten te verkopen, dus met de winkel en de uitstalling. Want die andere „zegening" van onze tijd, de reclame, is het gekste en malste niet mal genoeg als het er om te doen is om de omzet te vergroten.

En wanneer je niet aan de drank gebracht bent, zullen ze je zeker doen oprispen van de margarine, of je binnenlokken in een dumppaleis.

Voordat deze narigheden met je gebeuren, kun je constateren dat er al menige fris gekleurde, prettig geproportionneerde winkel langs onze straten verschijnt. Uiteraard door de omstandigheden vooralsnog interieurs of puien. Evenals bij de woningbouw, die na de oorlog bevrijd lijkt van de burgerlijke lelijkheid en de plompe onbenulligheid, schijnt het alsof de beduimelde teak-puitjes met zwarte tegels (met potsierlijke restjes Amsterdam of Hilversum op niet nader te noemen plaats) over het hoogtepunt heen zijn.

De hier afgebeelde winkels en interieurs zijn ón-opzettelijk op de redactie-tafel terecht gekomen, ik zou haast zeggen al winkelende: van wie is die lollige schoenwinkel in de Kalverstraat; heb je die uitstekende boekwinkel in de Vijzelstraat gezien?

Zo vindt U hier enige interieurs en winkels van de Amsterdammer Verbruggen, die in de nauwe Kalverstraat kans zag een knappe oplossing te maken met houten front en plafond, en metaal omlijnde glasvitrines, die een kijk op het knappe interieur open laten. De sobere simpliciteit van de grote glasruit van top tot teen van onze Hagenaar Van de Erve voor een boekwinkel in de Vijzelstraat laat een interessant en schoon spel van het ingenieuze maaksel der uitstallingen binnen zien.

In Zwolle straalde in de nacht een lichtfestijn van een modewinkel naar buiten. Mastenbroek, de architect, heeft bijzonder treffend gebruik gemaakt van de ligging terug uit de rooilijn: het is een geslaagd geheel.

In het gesloten type een zeer fijne oplossing van een geheel winkelhuis met woning, van onze Utrechtse collega Haakma Wagenaar voor een drogisterij in de bocht van de Lange Delft in Middelburg, een gevel die fijntjes tegen de bocht van de straat in buigt en die, compleet met gaper en de grote zalfpotten op de kroonlijst en een zeer geslaagd interieur, één der mooiste winkels in Middelburg is geworden.

foto J. d'Oliveira

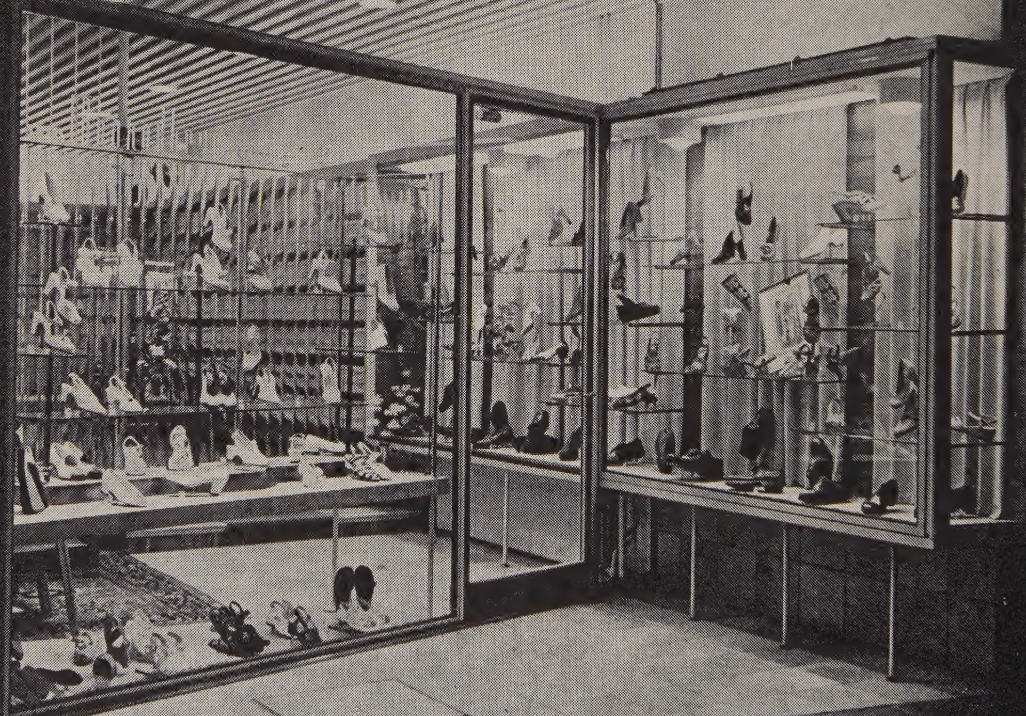
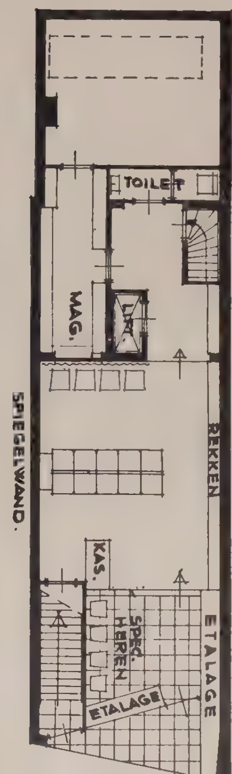

foto J. d'Oliveira

Schoenwinkel, Kalverstraat te Amsterdam
Arch. F. U. Verbruggen

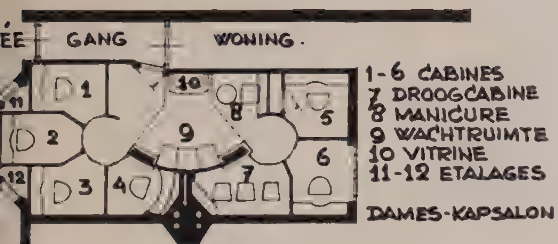
Plattegrond 1 : 200

Juwelierswinkel te Amsterdam
Arch. F. U. Verbruggen

Dameskapsalon Arch. F. U. Verbruggen

plattegrond 1 : 200

Door plaatsing der cabines om centraal punt kon met de helft van het vroegere aantal bedienden worden volstaan.

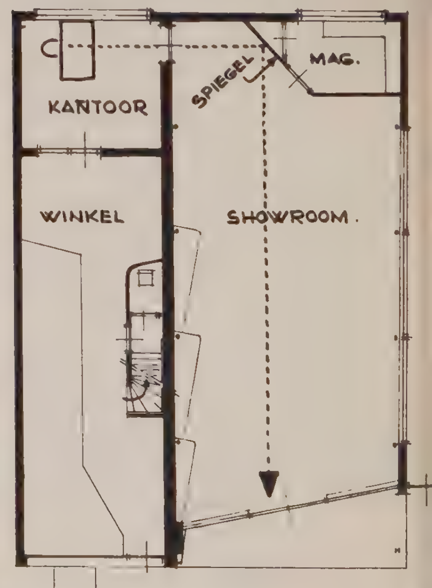
foto's Jaap d'Oliveira

Verkoopruimte van werktuigen te Utrecht
Arch. F. U. Verbruggen

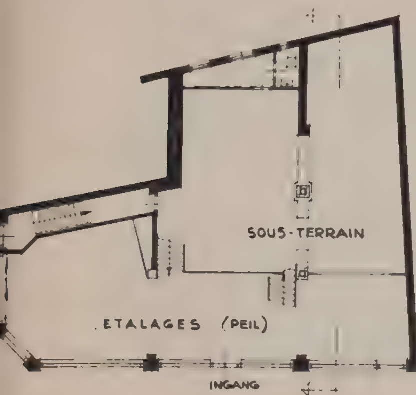
Door plaatsing spiegel is vanuit kantoor de gehele showroom te overzien.

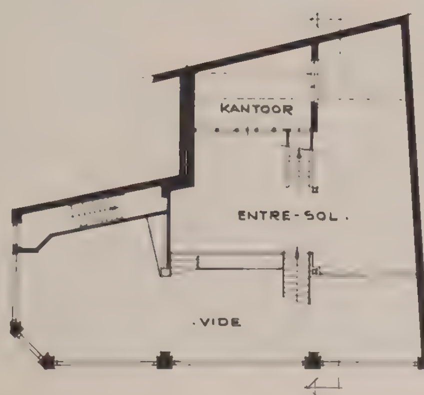

Meubelmagazijn te Amsterdam
Arch. F. U. Verbruggen

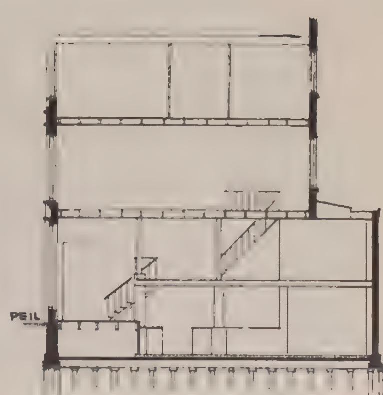
Plattegr. beg. grond

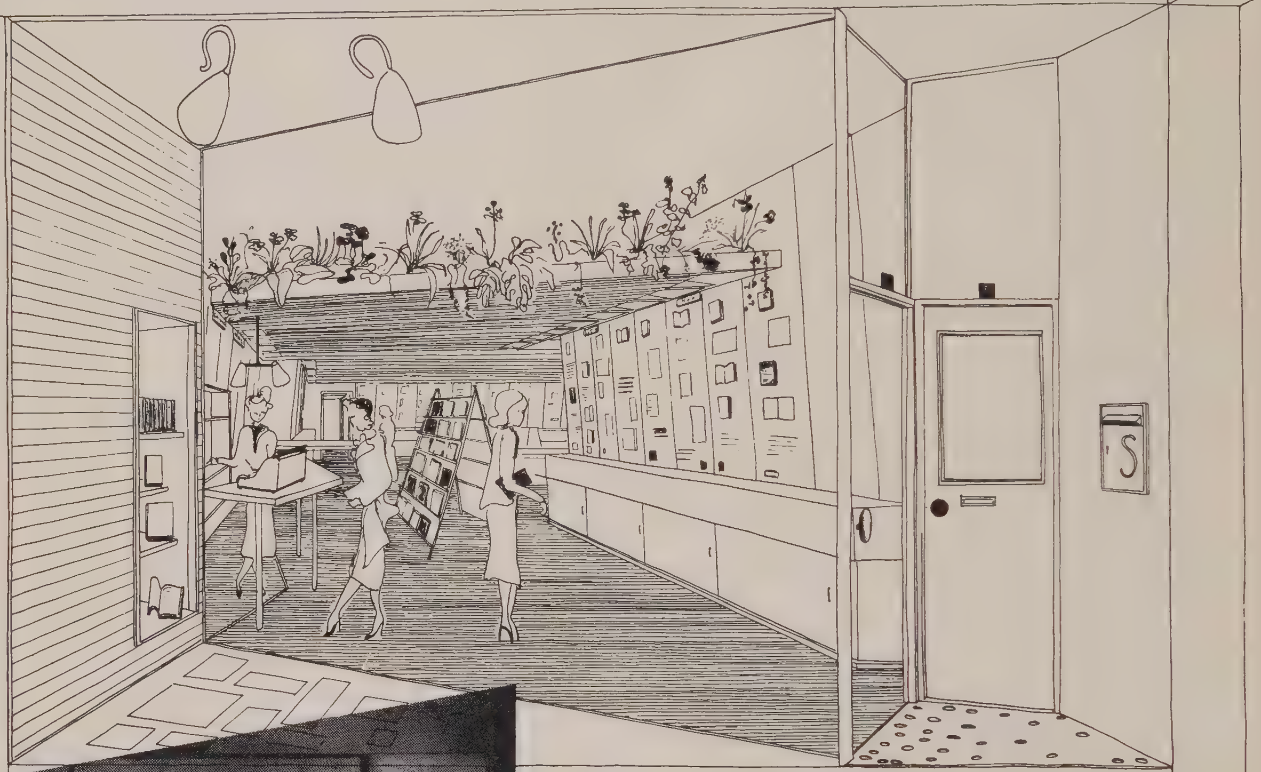
Plattegr. entre-sol

Doorsnede

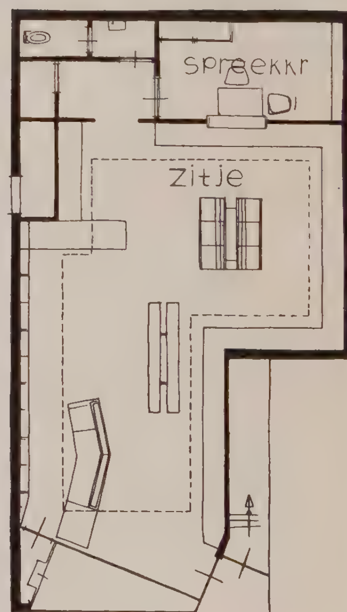

Schaal 1 : 300

Platteground 1 : ca 150

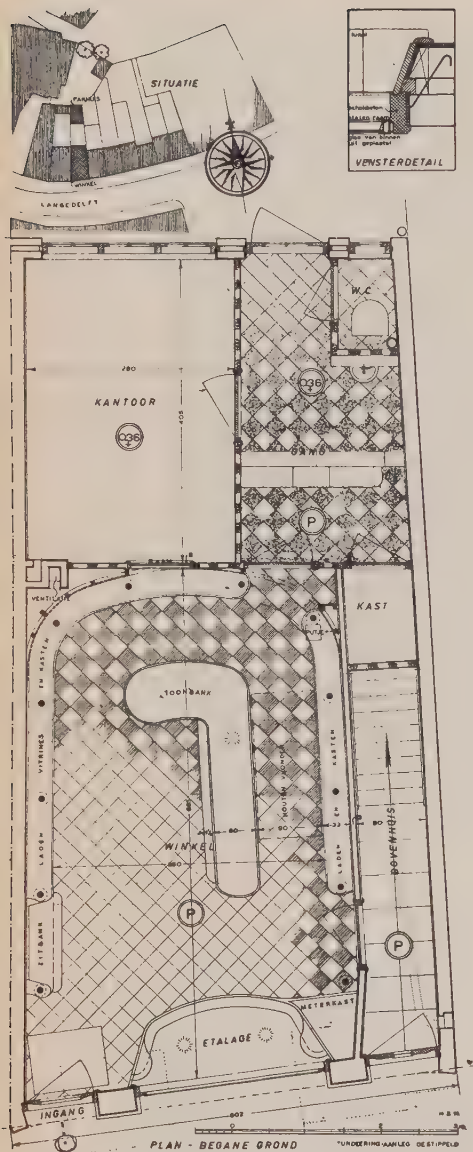

Ned. Boeken Club Amsterdam
Arch. Ir W. S. v. d. Erve

foto's J. W. Verhoef

Plattegrond 1 : 100
Situatie 1 : 2500

Winkel met bovenwoning te Middelburg
Arch. Th. Haakma Wagenaar

Het Philips Monument te Eindhoven

B. Hendriks

De prijsvraag voor een monument ter herdenking van het Philips jubileum is voor de Nederlandse beeldhouwkunst van het grootste belang. Het gaat hier immers om een zeer interessant en omvangrijk object, een sympathiek initiatief en een zeer moeilijke opgave. Een bespreking hiervan kan in dit tijdschrift niet achterwege blijven; zeker niet omdat het ons wil voorkomen dat de ontwikkeling der Nederlandse beeldhouwkunst de laatste 50 jaar voor een groot gedeelte afhankelijk is geweest van de voor de problemen der monumentaliteit gevonden oplossingen.

Het ,,Hildebrand monument'', de ontwerpen voor het gebouw van de Hoge Raad, de Rijksverzekeringsbank en de Handelmaatschappij — alle tussen 1930 en 1940 tot stand gekomen — na 1945 de verzetsmonumenten, zijn kenmerkend voor de inzichten van elkaar opvolgende generaties en als zodanig in de in haar vertegenwoordigde kwaliteiten: mijlpalen.

In het Hildebrand monument vinden wij de erkenning dat de tot dan toe gebezigde taal, die aan het impressionisme der schilders herinnerde zonder de monumentale gedachte van een Rodin of, zo ge wilt, Rik Wouters de hare te kunnen noemen, niet die taal was, waarin een beginnende sculpturale cultuur een monumentale gedachte tot uitdrukking zou kunnen brengen. Een gedachte: monumentaal omdat zij een aantal mensen, een gemeenschap, bond zich te uiten in de vorm van een offer, een artistiek gebeuren.

Men kan nu wel zeggen, dat deze gedachte uiterst eenvoudig was. Een onder middenstanders levende bewondering voor de schrijver van hun na aan het hart liggende novellen, waarin zij zich zelf terug vonden; men zal eveneens kunnen zeggen dat deze opgave in haar beperktheid uiterst geschikt was om de overwinning te behalen in de strijd met de problemen van het monument.

Bij het uitspreken van een gedachte die door een gemeenschap van mensen beleefd wordt (de priester, de politieke redenaar) is het timbre van de stem van geen belang vergeleken bij de vertolking van een uiterst persoonlijke belevenis neergelegd in een gedicht, een chanson (Marianne Ostwald).

Het timbre van de stem, het meest persoonlijke handschrift, het hyper-gevoelige gebaar is in het Hildebrand monument vervangen door een waarde van verstilling, vereenvoudiging, een uiterst klare en expressieve vorm. Het vormt de schakel tussen datgene wat men zich in het buitenland veroverd had en de gehele hierna komende rij van beeldhouwersgeneraties tot nu toe.

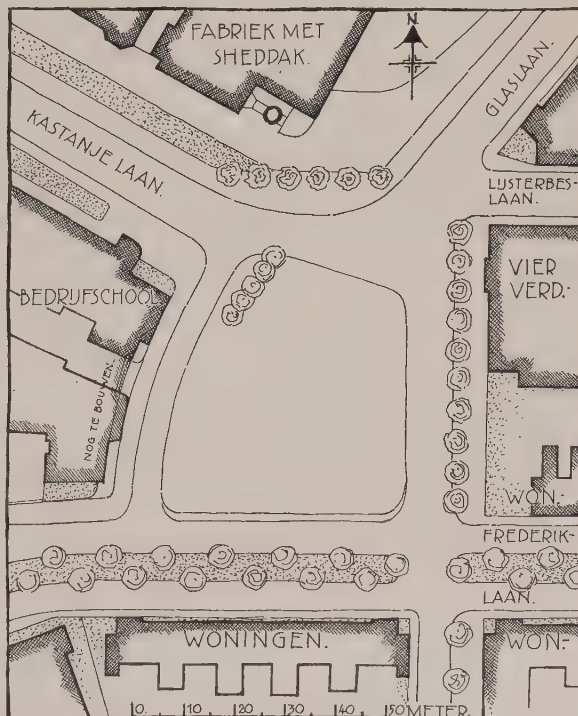
Het toont de vorm, de sculpturale taal, die de plastische verbeelding van het zinvolle, de geest waaruit het geboren wordt, mogelijk maakt. Dat dit bereikt werd door de opoffering van veel grotere, directere persoonlijke successen, dient men in zijn hulde te begrijpen.

De monumenten voor de Rijksverzekeringsbank, de Hoge Raad en de Handelmaatschappij gingen door op de weg der monumentaliteit. Zij voegden zich in de ordonnantie van een architecturaal gegeven, waaraan zij hun maat en schaal ontleenden. Zij voldeden dus in de zin der toegepastheid, het deel uitmaken van een groter geheel. In ander opzicht overtuigden zij soms niet geheel van de gedachte; het zinvolle, waarvan zij de plastische verbeelding waren, vielen soms terug in het decoratieve, ofwel verlieten de klare en heldere vorm weer voor het persoonlijke handschrift.

Wanneer dan in sommige verzetsmonumenten nieuwe aspecten zich aandienen is het vooral in het werk van Mari Andriessen, dat we willen trachten dit aan te tonen, om hierop later in breder verband terug te kunnen komen. Vooral omdat in het werk van Andriessen iets tot uiting komt van de verschuiving in de maatschappelijke verhouding, die voorheen monumentaliteit tot gevolg had.

Wanneer men monumenten bekeek, die na vorige oorlogen, vooral in België en Frankrijk opgericht zijn, zal men er zich rekenschap van gegeven hebben hoe er altijd in geestelijk opzicht een afstand bestond tussen beeld en voetstuk. Het beeld, de faam, de victorie of het vaderland verbeeldend in symbolen, die ons niets te zeggen hadden, rustte op een voetstuk, fraai geprofileerd vaak, waarop men meestal dan de inscriptie ontwaarde: ,,voor hen die

Situatie 1 : 1500

Ontwerp. motto „Pantha Rei" H. van Lith

foto's Fototechn. dienst Philips

Ontwerp, motto „Gnômon" C. Hund

Ontwerp, motto „Pergola" P. Grégoire

Ontwerp, motto „Vogelvlucht" H. Zweerus

Rechts:
Motto „Pantha Rei"

foto: Fototechn. dienst Philips

Motto „Pantha Rei" foto A. v. Beurden

vielen". Er is dan geen band die deze onderdelen aan elkaar bindt, anders dan technisch-architectonisch. Vaak lijkt het alsof zij, die het monument verordonneerden, zich afwenden van het offer, waaraan het uiting zou gegeven hebben, alsof het niet uit dat offer zelf ontstaan was maar uit andere doelstellingen, die wij vermoedden maar niet begrepen. Het is logisch, dat, zoals Mumford zegt, de democratie in deze zin een afkeer heeft van monumentaliteit. Het ontstaan van het monument in deze zin uit het offer van datgene wat aan de eerste levensbehoeften van een volk onttrokken werd voor doelstellingen, die het niet begreep, is in wezen on-democratisch.

In dit opzicht heeft Mari Andriessen het monument der democratie tot stand gebracht. Hij gaf plastische gestalte aan het offer van de massa vóór de massa. Hij stelde deze plastische gestalte in het midden van de massa, als realiteit aanvaardend dat offer en doelstelling samenvielen en niet in symbolen van verschillende rangorde behoefden te worden ondergebracht. Het offer, waaraan de democratie haar bestaansrecht ontleende. Wat voorheen voetstuk was, werd omhooggeheven tot symbool: de mens; en voor de faam of de victorie bleef zelfs geen voetstuk meer over om bezit van te nemen.

Hij voegde aan het hem voorgaande: de vorm en de toepassing de inhoud toe, ontstaan uit het offer van een gemeenschap.

In deze zin gaan de uitkomsten van de besloten prijs-

Rechts:
Motto „Pantha Rei"

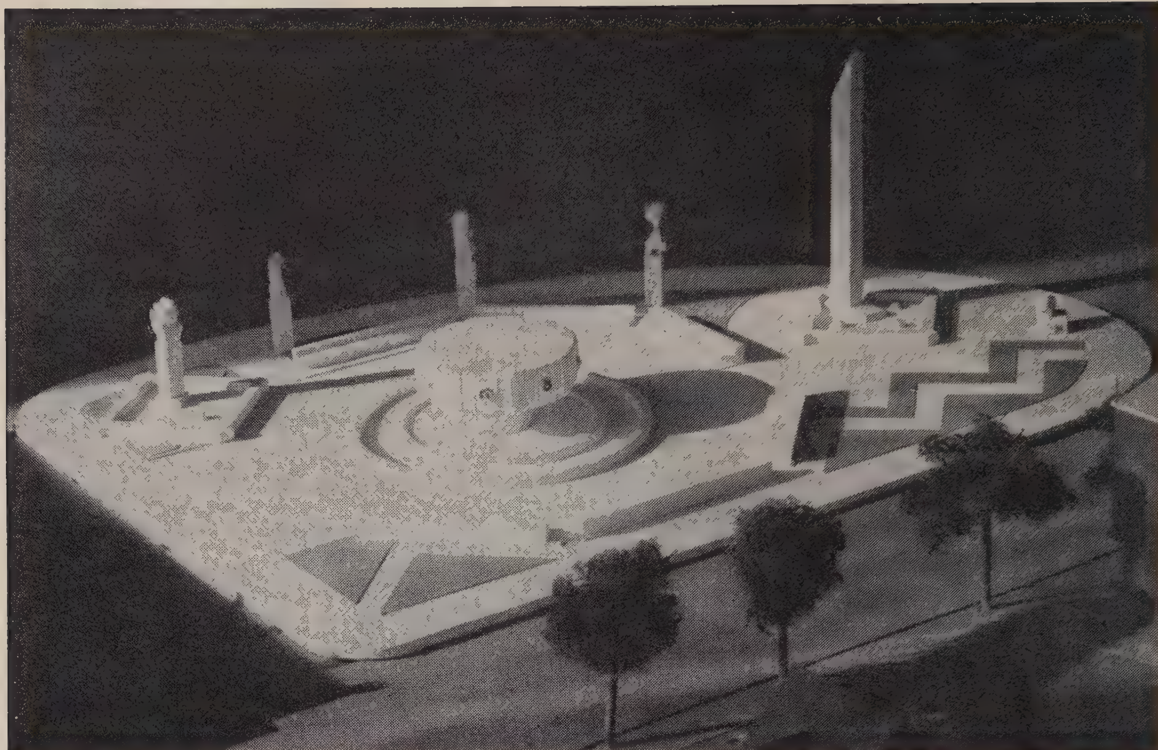

Motto „Pantha Rei"

foto R. Both

Motto „Gnômon"

vraag voor het Philips monument, voor zover wij uit de schetsontwerpen kunnen opmaken, niet of slechts ten dele verder.

Om dit te kunnen beoordelen dienen wij eerst iets mede te delen van de feiten, die deze prijsvraag beheersten. Gevraagd werden voorstellen voor een monument ter herdenking van het 60-jarig bestaan van de Nederlandse Philipsfabrieken te Eindhoven. Dit monument zou een fontein bevatten en uitdrukking geven aan het zich verbonden gevoelen van het personeel aan de onderneming.

Als de plaats voor dit monument werd aangewezen een plein, waarop een zestal straten en lanen uitkomen en waarlangs laagbouw, hoogbouw en wat daartussen ligt, fabrieken en villaatjes, zich in een vrolijke afwisseling hebben opgesteld.

Een comité werd ingesteld, dat alle rangen van het personeel vertegenwoordigde; dit comité stelde zich in verbinding met de Nederlandse Kring van Beeldhouwers. Het verzocht een aantal, bij voorkeur jonge, beeldhouwers voor te stellen, die volgens de Nederlandse Kring in staat geacht moesten worden aan de eisen van het Comité te kunnen voldoen. Aan deze beeldhouwers, vier in getal, werd een meervoudige opdracht verleend in de vorm van een prijsvraag, voldoende aan de eisen van de P.P.C. De uitgenodigden kregen een maquette en ongeveer 5 maanden de tijd om tot een voorstel te komen. Hun werd de vrijheid gelaten zich eventueel te verstaan met architecten in verband met bouwkunstige en stedebouwkundige moeilijkheden.

Het comité, dat tevens als jury fungeerde, bijgestaan door sculpturale en architectonisch deskundige adviseurs, kwam na rijp beraad tot de conclusie, dat twee der ontwerpen niet voldeden aan de wens, dat het monument een duidelijk sprekende symbolisering van het karakter en de grootheid van het bedrijf zou zijn, alhoewel zij in beide waardevolle eigenschappen en details kon waarderen.

Van de twee overige waardeerde het comité in „Gnômon" de uitermate fantasierijke en geestvolle sculpturale gedeelten, het licht, het geluid, de atoomkracht en de televisie verbeeldend, maar vond dat in de architectonische conceptie van eenheid nauwelijks sprake kon zijn.

Het tweede ontwerp „Panta Rei" daarentegen waardeerde het comité om de volgens haar juiste verhouding tussen de massa van het monument en de massa van de omliggende gebouwen, met name de Bedrijfsschool; verder de geslaagde wijze, waarop de band tussen Bedrijf en Personeel is gesymboliseerd. Dit ontwerp werd door haar uitgekozen om tot uitgangspunt te dienen voor de totstandkoming van het monument.

Motto „Gnômon" foto Jan Versnel

Motto „Gnômon"

Het nakaarten over eenmaal gevallen beslissingen heeft weinig zin. Het achteraf becritiseren van zulke beslissingen kan licht het vermoeden wekken, dat men het met zulk een beslissing oneens is, ofwel het verwijt ontmoeten dat men ondankbaar zou zijn voor het vele werk dat zulk een comité heeft te verrichten voor de verantwoordelijkheid t.a.v. de 30.000 werknemers, die zij vertegenwoordigde en die zij vrijwillig op haar schouders heeft genomen en tenslotte voor het belangrijke en waardevolle initiatief, dat uit haar midden is voortgekomen en dat zij op tactvolle wijze tot voltooiïng heeft weten te brengen. Wij willen dan ook geenszins critiek uitoefenen op haar oordeel, waarbij waarschijnlijk nog veel factoren van andere dan artistieke aard (financiële b.v.) zullen hebben geteld.

Toch zou het jammer zijn niet op enkele punten te wijzen, nu er nog de mogelijkheid voor bestaat, mede in verband met datgene wat wij hierboven schreven over vorm en inhoud. Wij zouden dan willen wijzen op de pogingen en op sommige kwaliteiten van de andere mededingers. Verder op het verzoek van de Commissie om zoveel mogelijk jonge beeldhouwers voor deze opdracht aan te wijzen. Wij geloven niet dat de omvangrijkheid van de opgave, de ingewikkelde stedebouwkundige situatie en bovendien vooral de voor deze jonge beeldhouwers weinig levende symbolische gedachte, geschikt zijn om tot oplossing te brengen.

De stedebouwkundige situatie heeft al geleid tot geheel verschillende oplossingen, die geen van alle geheel tot klaarheid zijn gekomen. „Gnômon" en „Panta Rei" b.v. zijn elkaar lijnrecht tegenovergesteld. In „Panta Rei" waardeerde men de schaal van de massa t.o.v. de bebouwing, maar de bebouwing acht men identiek met de

foto's Jan Versnel

„Motto Gnômon"

Bedrijfsschool. Het monument is in dit geval niet anders gedacht dan als een beeld dat de gevel siert; het plein wordt hier tot voorhof van deze school. Het keert zich bewust af van de bewoners der andere zijden van het plein. Het degradeert dat plein tot een toevallige kruising van een aantal straten.

In „Gnômon" heeft de ontwerper getracht de ruimte geheel in functie te brengen, niet door het opstellen van een verticale massa, maar door deze massa te splitsen in horizontalen (de fontein, de banken, de haag van de vier beeldengroepen) en verticalen (de obelisk, de beeldengroepen als vier zelfstandige gebeurtenissen). Hij is hierbij wellicht uitgegaan van een klassiek rechthoekig plein, waarover hij de elementen, die zijn monument samenstelden, in een klassieke orde verdeelde. Hiervan uitgaande kon hij deze elementen, in de geest bijna cubistisch deformerend, in de onregelmatige vorm van het plein onderbrengen, tegenwichten scheppen voor de onregelmatige bebouwing, de, eveneens volgens een onregelmatig plan, op dit plein aanlopende straten in zijn plan betrekken. De vloer, evenals het bovenvlak van de paddestoel, werd in een decoratieve versiering in zijn monument opgenomen, zodat men, ook van grote hoogte kijkend, het plein als één geheel zou ondergaan.

Het is waar dat deze eerste vorm, die immers nog grotendeels in de schets is blijven steken, niet geheel tot rijpheid is gekomen. Verschillende onderdelen zijn lomp; het geheel doet nog wat chaotisch aan. Toch zijn er elementen in, die het overwegen op hun juistheid waard zijn.

Wij zeiden dan eveneens dat wij de overtuiging hadden dat de symbolische gedachte, in tegenstelling met de opgave, die het Comité stelde, juist voor deze jonge

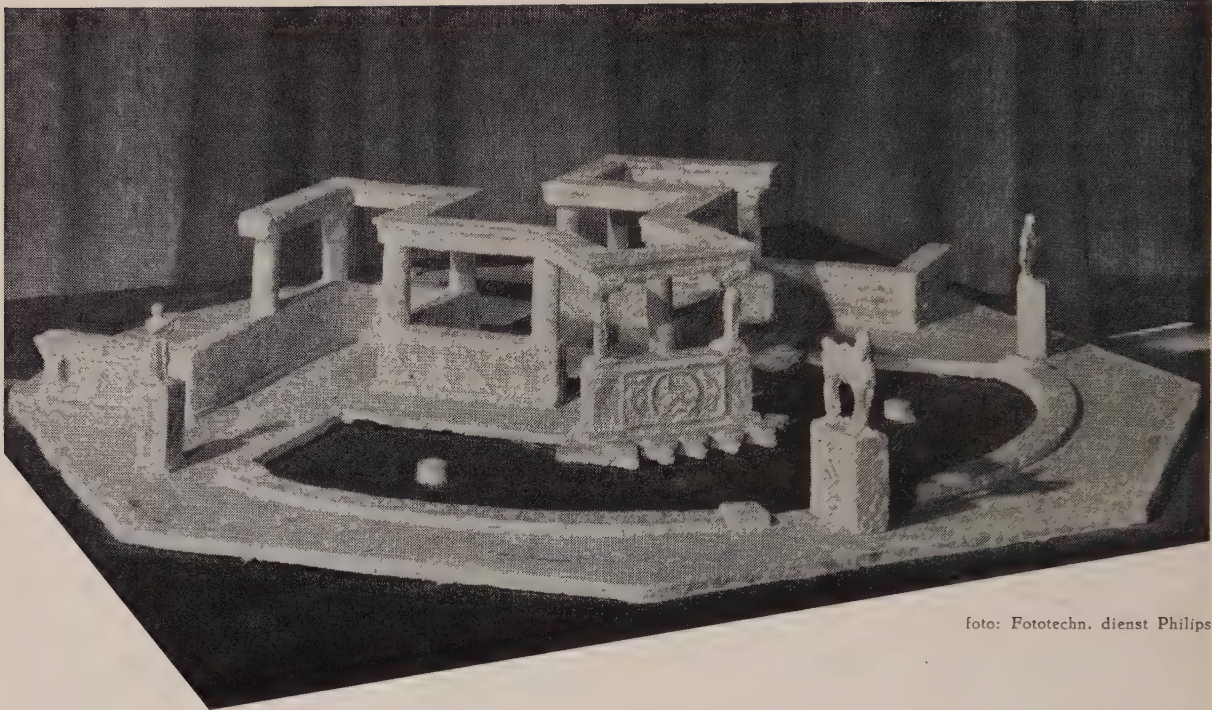
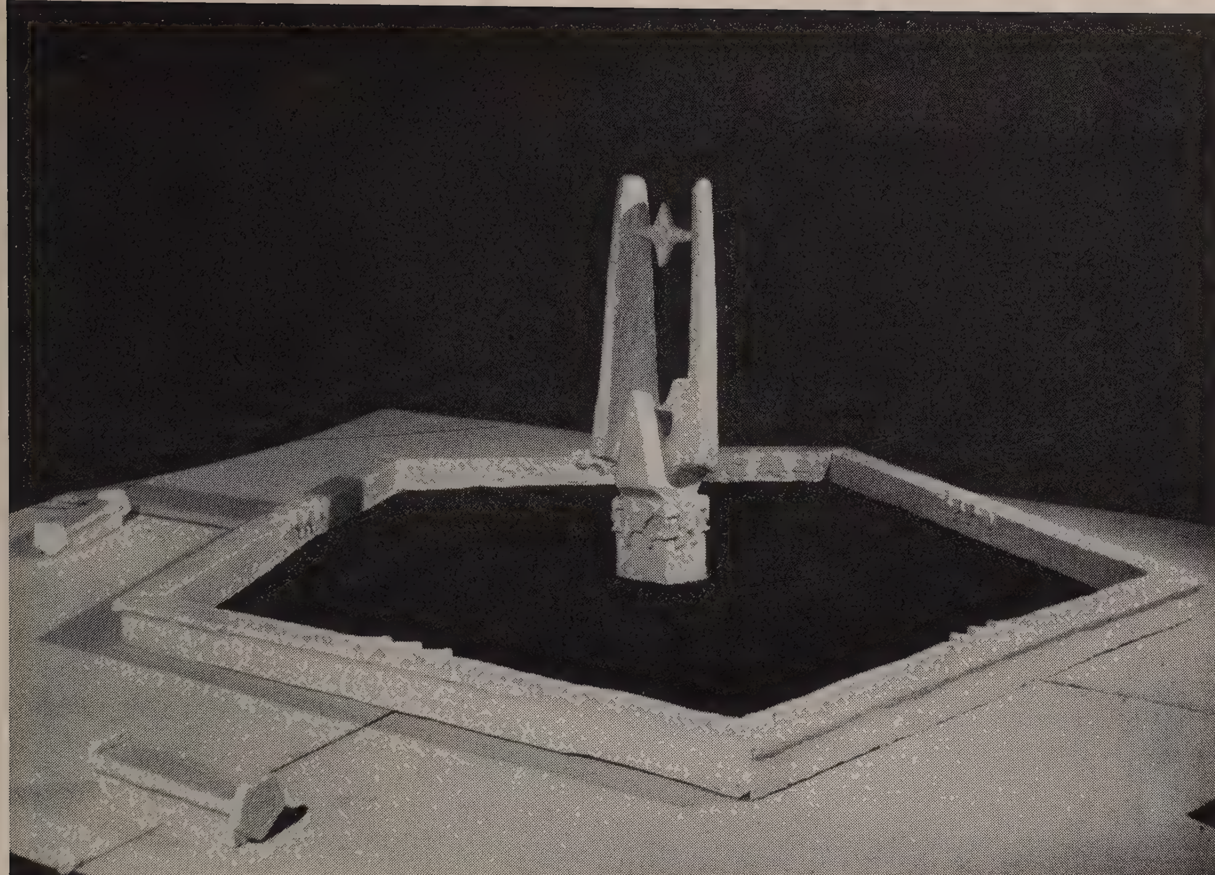

foto: Fototechn. dienst Philips

Motto „Pergola"

foto Gemeentemuseum 's-Gravenhage

Motto „Vogelvlucht" foto: Fototechn. dienst Philips

beeldhouwers een weinig levende realiteit was. Niet zonder reden bekroonde zij de oudste onder hen, die een voor haar althans logische oplossing had gevonden.

De opgave „symbool van band tussen personeel en bedrijf" is in de ontwerpen „Pergola" en „Vogelvlucht" zo vaag opgelost, dat deze oplossing niet zonder uitlegging te aanvaarden is.

De ontwerper van „Gnômon" heeft er geheel van afgezien om hiervan iets tot uiting te brengen. In het ontwerp „Panta Rei" is men inderdaad tot een logische oplossing gekomen. Logisch in de zin van redelijk. De ontwerper trok zich daarin terug op de monumentaliteit van een voorbij tijdperk. De gemeenschap is in zijn monument weer teruggedrongen tot het voetstuk. Zij dient als piedestal voor de in drie figuren uitgedrukte doelstellingen: „het schouwen", „de overwinning van het licht op de duisternis" en „de roep". Wij geloven niet in deze symbolen in dit verband. In ieder geval worden wij door dit monument niet overtuigd dat wij dwaalden toen wij bij ons zelf vaststelden dat een band als door het Comité bedoeld werd, voor ons geen realiteit was. In de democratie van het voetstuk geloven wij; niet in de dictatuur van het symbool.

Toch kunnen wij het Comité gelukwensen met zijn keuze. waarop, zoals wij al zeiden, wij geen critiek wilden uitoefenen.

Wanneer men het als een realiteit aanvaardt, dat er tussen de gedachtensfeer, waaruit de kunstenaar schept, en die, waaruit het Comité zijn eisen gesteld heeft — welke, naar wij aannemen, werkelijkheid is en geen rhetoriek bevat — een afstand bestaat, die niet door een ideeënprijsvraag te overbruggen is, eerst dan kunnen wij de overtuiging hebben dat haar keuze de enige juiste is.

Zij zal, uitgaande van dit ontwerp, de vennootschap een waardig geschenk kunnen aanbieden.

Ideeënprijsvraag voor een Poldertoren te Emmeloord (N.O.P.)

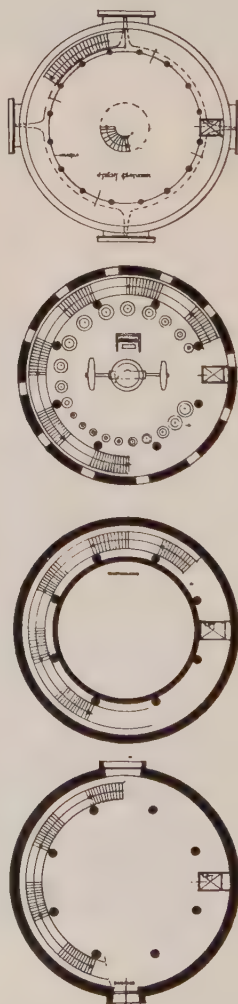
In „Forum" No. 12/1951 (pag. 359 v.v.) namen wij het jury-rapport op met de perspectieftekeningen van de drie bekroonde ontwerpen voor de ideeënprijsvraag voor een poldertoren in de Noord-Oost Polder.

Aansluitend op hetgeen wij schreven over de taak van „Forum", zoals wij die zien ten aanzien van de uitslag van prijsvragen (in No. 11/1951 — pag. 310 v.v. — bij de prijsvraag voor een nieuw raadhuis te Schiedam) meent de redactie thans van de „Poldertoren" ook nog enkele tekeningen te moeten publiceren van de 12 ontwerpen, welke door de jury in groep IV werden geclassificeerd en waaruit ten slotte de drie bekroonde ontwerpen naar voren zijn gekomen.

Na de drie bekroonde ontwerpen, van elk waarvan wij thans nog een tekening van een der gevels en de horizontale doorsneden publiceren, volgen de overige negen ontwerpen in de rangorde van de waardering door de jury: van boven naar beneden; met de commentaren bij deze negen ontwerpen. Voor die bij de bekroonde en voor de algemene beschouwing moge worden verwezen naar pag. 359 en 360 van „Forum" No. 12/1951.

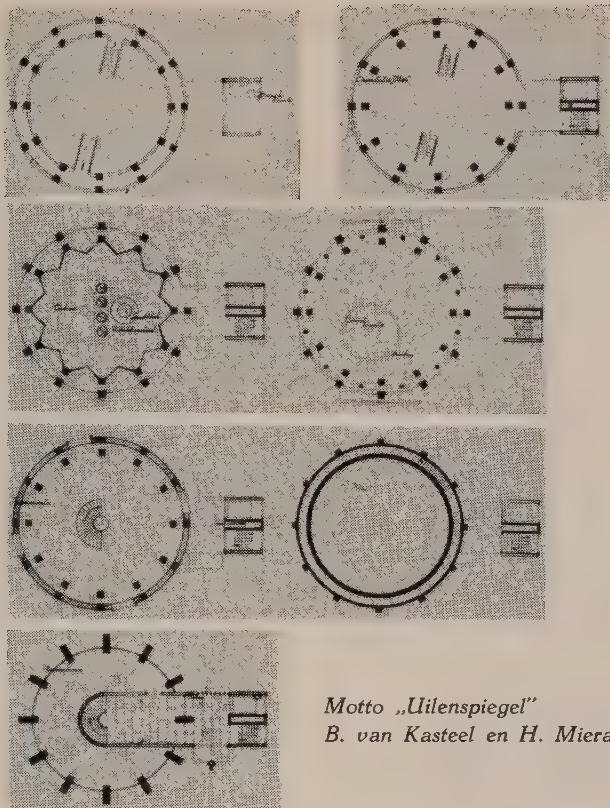
Redactie

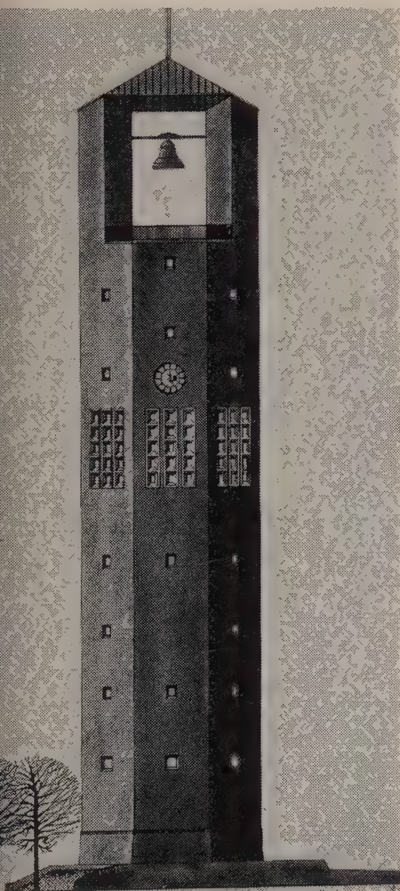

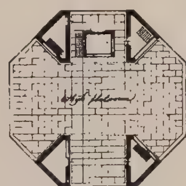
Motto „Rode Toren"
M. Duintjer

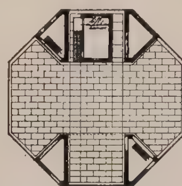

Motto „Uilenspiegel"
B. van Kasteel en H. Mieras

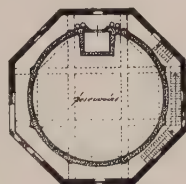

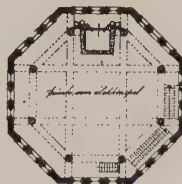
Uitkijk platform

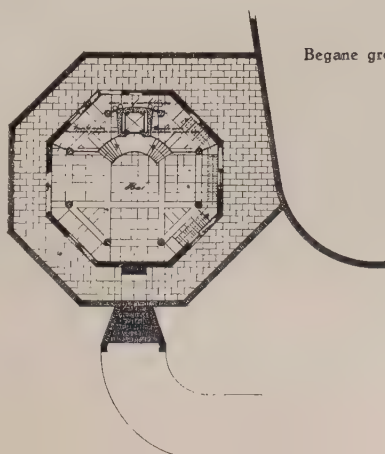
Bovenverdieping met machinekamer lift

Reservoirs

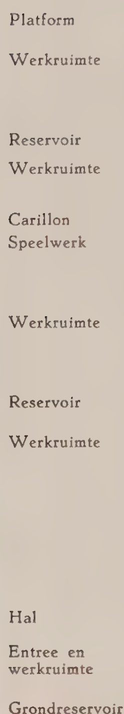

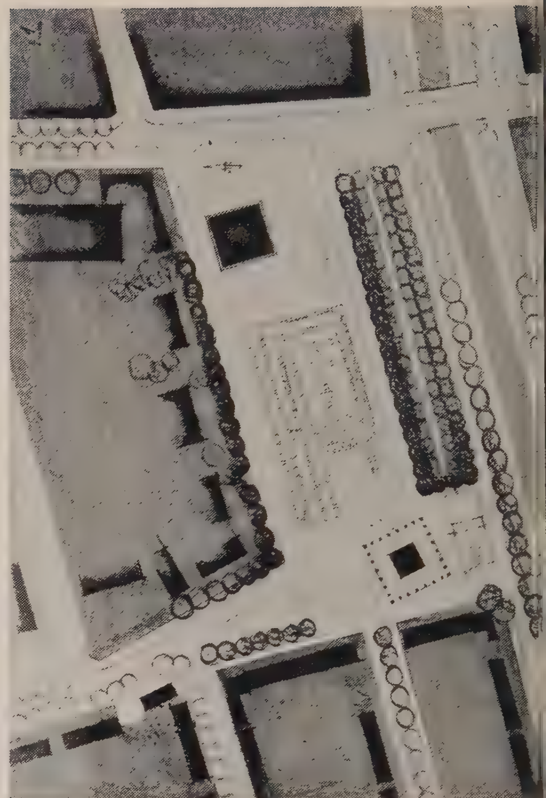
Ruimte voor klokken

Begane grond

Motto „Utilis"
H. van Gent

Motto „Aquarius"
Dr Ir C. Th. Nix, b.i.

Motto „Aquarius"
De plaatsing van de toren is goe
zijn brede voet vormt deze op
een voldoende beëindiging van
aan de westzijde. Zeer gewaardeer
dat de toren door zijn situering
zijn overdekte galerij betrokken w
het drukke marktleven, dat zich
op de Deel afspeelt, er geheel in
er aan mee doet.

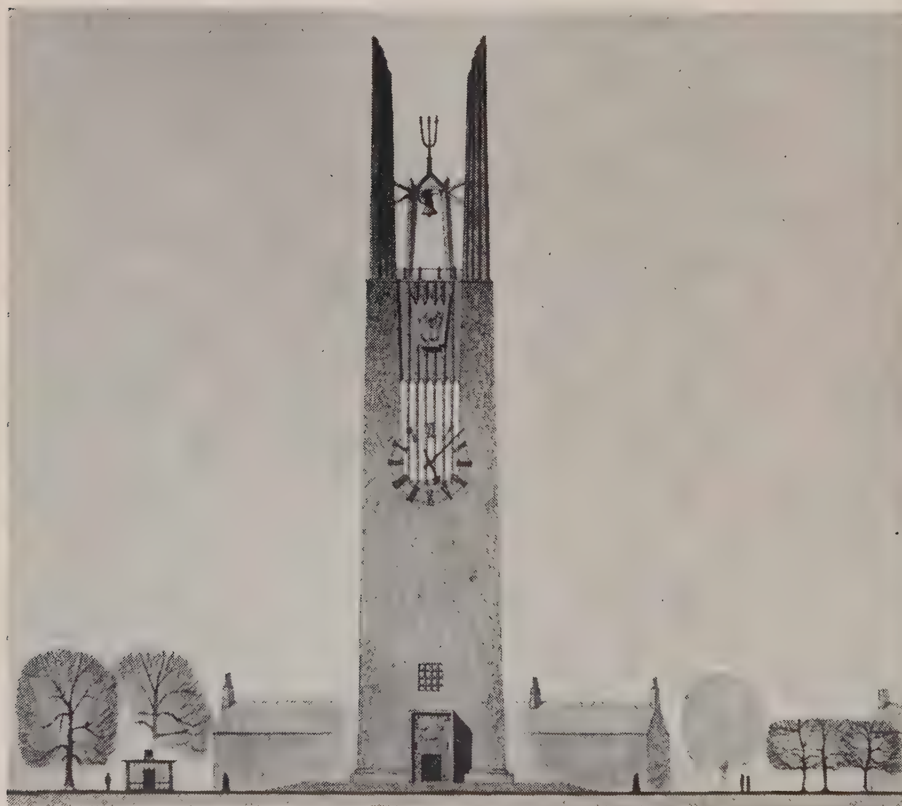
Het silhouet is krachtig en go
verhouding. De galerij sluit ech
onbevredigende wijze aan de toren
verzwakt de zo zeer gewenste co
werking tussen toren en raadhuis.

Het ontwerp is goed doordacht
tuigt van de originele geest van
werper. De tekeningen geven de be
van de ontwerper uitstekend weer

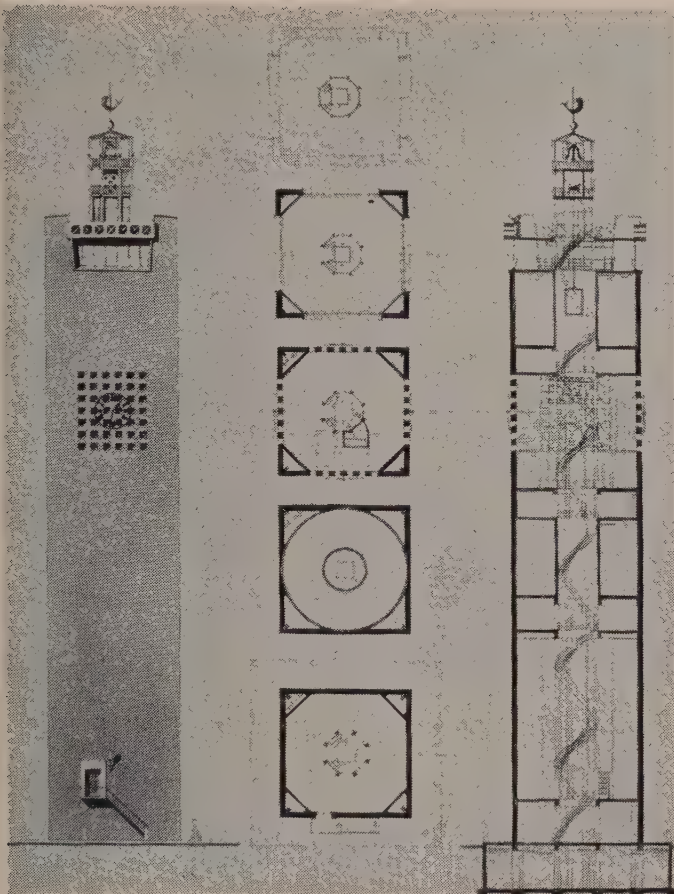
Motto „Op Flevo's bodem"
De plaatsing van de toren is goe
het uitgesproken monumentale k
van de toren is de vrije ligging
westzijde van de Deel geheel aanvaa

Het silhouet van de toren is fasci
Het gehele ontwerp is boeiend e
van verhouding, doch de ontwikkel
de opbouw, zoals deze blijkt uit de
gronden, is niet helder en gaaf.
gangspartij is zeer fraai, evena
charmante wachthuisje naast de
De bekroning groeit fraai op uit
derbouw, doch de materiaalscheid
deze gedachte nadelig beïnvloed
toren wordt als te theatraal gevoe

Het ontwerp is op uitmuntend
voorgedragen.

Motto „Op Flevo's bodem"
J. Brouwer

Motto „Belfort Jr”
B. Odink

Motto „Belfort Junior”

De plaatsing van de toren is goed; in de beëindiging van de Deel aan de westzijde is de ontwerper geslaagd. De beëindiging van de allee en de relatie tussen allee en toren had fraaier kunnen zijn.

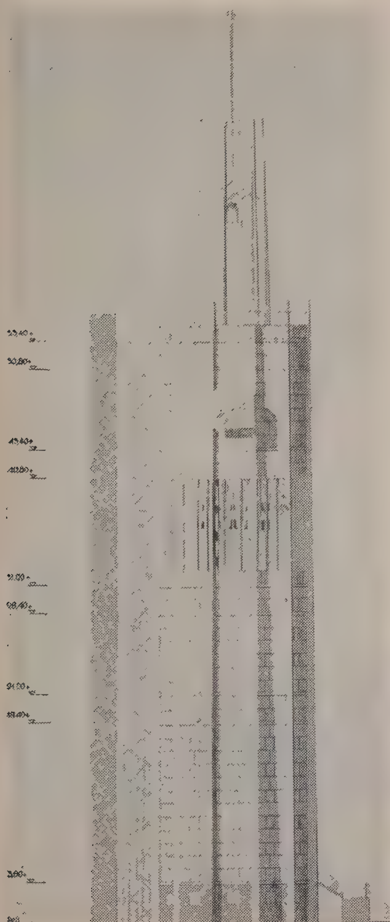
Het silhouet is eenvoudig en aantrekkelijk. Het ontwerp van de toren is goed doordacht. De plaatsing van de lift en trap centraal in de toren en dientengevolge een excentrische plaatsing van het carillon is in strijd met de eisen van het programma. De in de toelichting gegeven motivering van deze afwijking is echter aanvaardbaar. De proportionnering van de toren is goed. Een verjonging van de toren ware echter een verbetering geweest. Het tekenwerk is matig en de perspectief niet gelukkig.

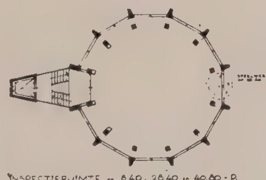
Motto „Dodecagoon”

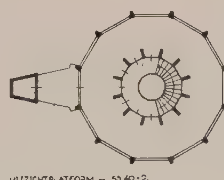
De plaatsing van de toren schijnt volgens de perspectief te vrij in de ruimte te zijn, waardoor deze niet gunstig op het plein staat; op de situatie is de plaatsing gunstiger.

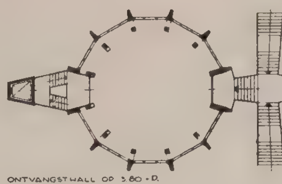
Het silhouet is levendig, doch doet een gemis aan overgang voelen tussen het torenlichaam en de bekroning.

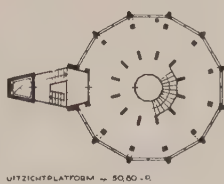
Het ontwerp van de toren is goed doorwerkt. In de oplossing van de uitbouw voor lift en trappen is de ontwerper gelukkig geweest. De tegenstelling tussen het open carillongedeelte en de gesloten rest van het torenlichaam is niet geheel bevredigend. Het is of in het weefsel de inslag vergeten is.

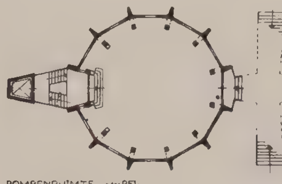

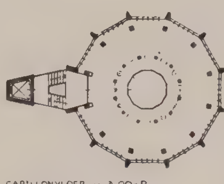

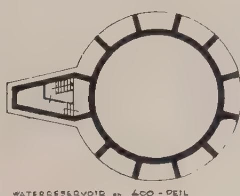

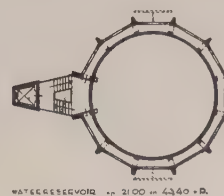

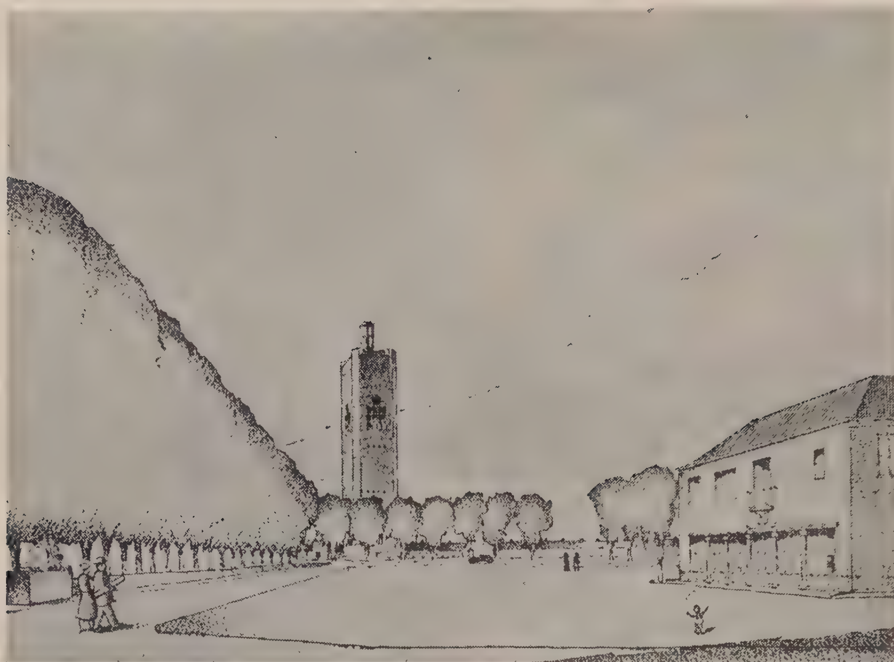

Motto „Dodecagoon”
F. A. en A. Warners
Ontw. A. Warners

Motto
„Wolken, lucht en winden"
J. W. Blok

Motto „Coucy"
H. de Rijk

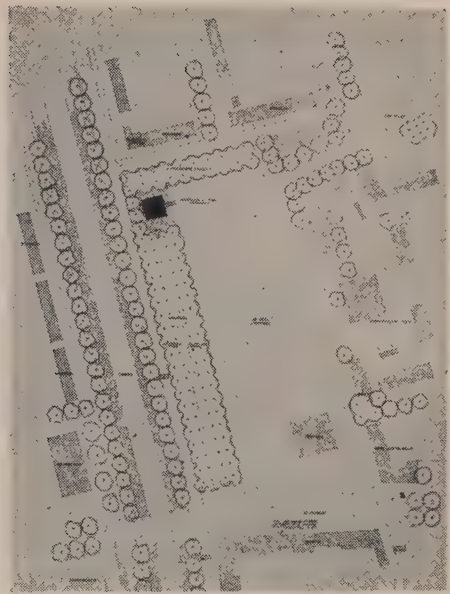
Motto „Wolken, lucht en winden"
De plaatsing van de toren rechts van allee en achter een boomscherm geeft a de gehele ruimte een goede dieptewerki

Het silhouet is eenvoudig en krach Het ontwerp getuigt niet van een lev dige geest, doch is goed van verhoudi en zeker van opzet. De oplossing van voet van de toren is niet fraai.

Motto „Coucy"
De plaats van de toren is goed. In de eindiging van de westzijde van de D is de ontwerper echter niet geslaagd.

Het silhouet van de toren is rijk levendig. Door zijn grondvorm zal de to in licht- en schaduwwerking zeer a trekkelijk zijn. De ingang en de stoep a de noordzijde van de toren zijn ech onverklaarbaar en storend.

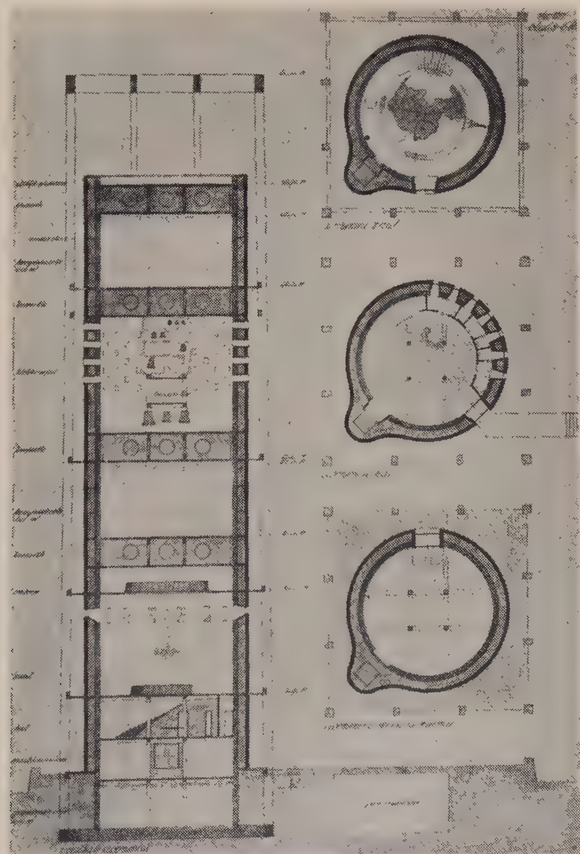

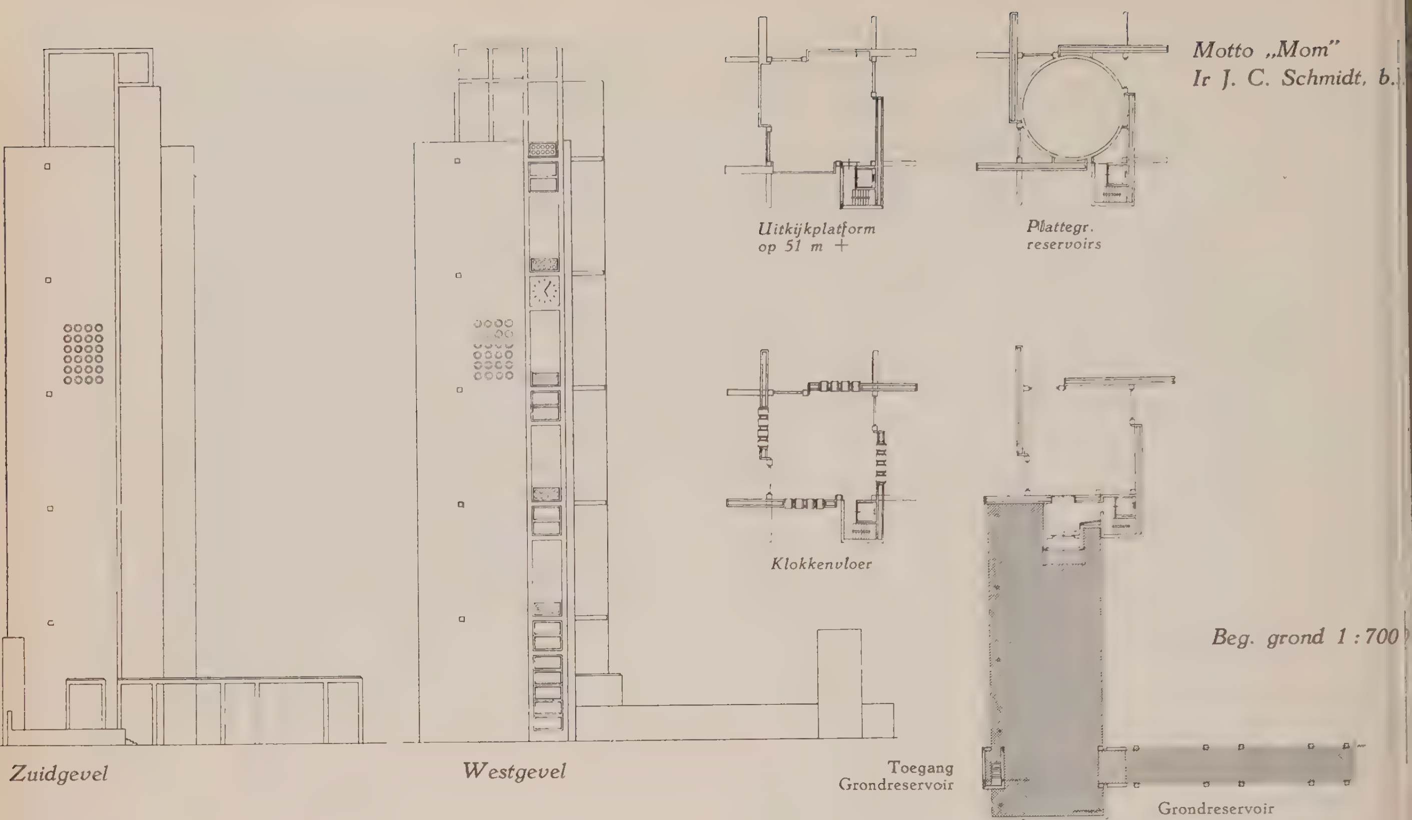

Motto „Tweeling"
Ir C. de Cler, b.i.

Motto „L.K."
P. Tauber en W. Snieder

Motto „Tweeling"
De plaatsing van de toren en de beëindiging van de Deel aan de westzijde zijn goed.

De maquette toonde aan, dat de silhouetwerking geschaad wordt door twee elkaar tegenstrevende elementen, namelijk de doorlopende betonconstructie enerzijds en de daarin geplaatste opbouw anderzijds.

Het ontwerp is knap, goed van schaal en uitstekend doorwerkt, behalve het onderste gedeelte met de toegangstrap.

Het tekenwerk staat op een hoog peil.

Motto „L.K.".
De plaats van de toren is goed; de beeindiging van de Deel aan de westzijde is aanvaardbaar. Het terras komt evenwel in conflict met de allee.

Het silhouet is gezien van korte afstand goed, doch vanuit de polder tamelijk arm.

Het ontwerp van de toren is wel overwogen, doch een trap zoals in het programma wordt gevraagd, ontbreekt en is ook niet aan te brengen. De toren is mooi van verhouding. Als groot bezwaar wordt echter gevoeld, dat het ontwerp staat of valt met het technisch aandoende betongeraamte dat om de toren is gebouwd, doch dat geen enkele functionele betekenis heeft. Het ontwerp is op een uitstekende wijze voorgedragen en verraadt een zeer gevoelige hand.

Motto „Mom"
De plaatsing van de toren en de beëindiging van de Deel zijn goed.

De silhouetwerking is niet duidelijk en overtuigend.

Het ontwerp van de toren is gaaf en van fijne verhouding. De uit de plattegrond blijkende gedachte zal in de werkelijkheid niet te herkennen zijn, waardoor de toren moeilijk te begrijpen is.

KRONIEK

9e Leergang te Doorn

Verslag van de 9e Leergang van A. et A. op 23 en 24 Februari 1952 te Doorn

Deze leergang, waarvoor ruim 70 deelnemers naar Doorn gekomen waren, was gewijd aan de volkshuisvesting. Op het programma waren naast elkander gesteld inleidingen over de architectonische aspecten in na-oorlogse tijd van standaardplattegronden door Prof. Ir J. H. van den Broek en over de architectonische aspecten in na-oorlogse tijd van de volkshuisvesting en de geprefabriceerde bouw door Prof. Ir J. F. Berghoef.

Tevens zijn de architectonische aspecten in na-oorlogse tijd bij traditionele bouw, belicht door de heer G. Westerhout en de stedebouwkundige aspecten van de verkaveling voor woningbouwcomplexen, waarover de heer A. Komter sprak, in discussie gebracht.

De heer Ir W. van Tijen legde in zijn algemene inleiding verantwoording af van de beweegredenen waarom de volkshuisvesting als onderwerp gekozen was. Hij meent dat het zin heeft om dat, wat in de oorlogsjaren als norm gesteld is, nu gezamenlijk te bezien in het licht van de na-oorlogse werkelijkheid en de woningbouw is wel dat deel van de werkzaamheid van architecten, dat hen het onverbiddelijkst met deze werkelijkheid confronteert.

Spreker belicht de samenhang van de verschillende onderwerpen die aan de orde zullen komen: is de prefrabricatie een noodmaatregel, een tijdelijk iets, of ziet men dit als een blijvende overgang van ambacht naar industrie en wat zouden hiervan de gevolgen zijn voor architectuur en cultuur. Van Tijen tekent hierbij aan, dat de vraag over al of niet gemechaniseerde of ambachtelijke productie voor hem geen vraag meer is. De werkelijkheid heeft voor de mechanisatie gekozen; in discussie moet gesteld worden hoe wij deze keuze als architecten verwerken.

Bij de standaardbouw, die allerlei kenmerken vertoont van werkwijzen uit de industrie, zou hij als belangrijkst discussiepunt willen zien of deze wijze van werken nog volwaardig architectenwerk te achten is. De verkaveling, waarvoor in de oorlogsjaren principes van de open en de gesloten stad tegenover elkaar gesteld werden, ziet Van Tijen zich voltrekken naar de open stad.

Kan en mag in de woningarchitectuur de waarde van het persoonlijke tot uitdrukking komen, zoals dit in de oorlogsjaren vooropgesteld is, is het laatste vraagpunt dat besproken moet worden.

Vooruitziend op de discussies, die zeker niet alleen over de vier genoemde concrete punten zullen gaan, maar die ook de grondvragen van het bouwen zullen beroeren, vraagt spreker of het niet mogelijk is om het traditionalisme te zien als de richting met het diepste inzicht in de inhaerente onvolkomenheden in mens en maatschappij, die aantoont op welke grondslagen in het verleden cultuur desondanks altijd mogelijk is geweest, maar dat nu de tijd is gekomen voor de erkenning van de remmende beperktheid van ambachtelijke productie. Het functionalisme zou gezien kunnen worden als de richting, die het meest open is voor de vraagstukken waarvoor het bouwen nu staat, maar het zal moeten erkennen dat het nog beneden de maat van eigen doelstellingen is gebleven en dat het op den duur niet zal kunnen buiten de verwerking van de fundamentele grondwaarden van traditionalisme en classicisme.

Hierna geeft Prof. Van den Broek, met een achtergrond van 24 standaardplattegronden, verdeeld in vier maatserie's, zijn toelichting bij dit werkstuk van de Cie. voor Efficiente Woningbouw. (gepubliceerd in „Bouw")

Prof. Van den Broek brengt naar voren, dat industriële standaardisatie heeft bewezen te zijn kostenverlaging en kwaliteitsverhoging; beide zullen op den duur met deze wijze van werken zeker bereikt worden. Het betekent dat de architect niet meer de tekenplank zal hanteren, maar hij moet een woningcomplex kunnen opbouwen. De differentiatie moet met intelligentie worden toegepast; er is wel een matenserie in de gevelelementen, maar de compositie blijft vrij; er is zeer uitdrukkelijk geen architectuur gemaakt, al heeft de gestandaardiseerde plattegrond wel invloed op de uiterlijke verschijning. Tenslotte is de stedebouwkundige groepering niet vastgelegd, waardoor volgens spreker het werken met deze plattegronden volwaardig architectenwerk genoemd mag worden.

Verder wijst Prof. Van den Broek er op, dat hij meent dat de tentoongestelde plattegronden een gaafheid en neutraliteit bezitten, die het werk van de gemiddelde architect te boven gaat.

In de discussies die hierop volgen zegt Prof. Van den Broek, dat deze standaardisatie, die velen blijken te zien als een negatieve beperking, meer beschouwd moet worden als een positieve bijdrage in het proces dat zich bij het bouwen afspeelt.

Het gevaar is niet denkbeeldig dat de invloed, die Van den Broek zich beperkt denkt tot de helft van de totale productie groter zou kunnen worden; een vrije experimenteersector zal behouden moeten blijven.

De heer Rietveld formuleert de mening van verschillenden, die een groter flexibiliteit van de standaardplattegronden hadden verwacht, bijv. door standaardisering van de bouwmuurafstanden en die een meer universeel uitgangspunt zouden willen zoeken door een vergelijking te trekken met een verfdoos, die een architect in handen wordt gegeven. Met de drie primaire kleuren zou hij zeker willen werken. Het werken met tevoren gereed gemaakte kleurtjes, zoals de serie normaalbladen, die nu aan openbare critiek wordt vrijgegeven, wil hij geen volwaardig architectenwerk noemen. Een stedebouwkundig arrangement zou hij hiermee wel willen maken, maar er is reeds gezegd dat men moet oppassen voor de vlucht in de stedebouw. De plattegronden zouden volgens Rietveld „aannemersrijp" zijn en hij ziet ze als een triumph van eigenbouwerij.

Anderzijds was men van mening, dat het werken met standaardplattegronden geen werk zou zijn, waarvoor een volwaardig architect zich zou moeten schamen.

Prof. Berghoef gaat in zijn inleiding terug op de twee primaire redenen waarom gebouwd werd: als huisvesting en als teken. Dit zijn echter niet twee geheel aan elkaar tegengestelde polen: de tempel is de woonplaats van de godheid, de woning vraagt om waardigheid.

De tegenwoordige maatschappelijke differentiatie brengt mee dat er een geheel scala van organen met een kleiner of groter teken-functie niet

alleen in geestelijke betekenis, maar ook als teken dat getuigenis aflegt van macht, om huisvesting vraagt. Van oudsher is het woonhuis bescheiden ten opzichte van de monumentale gebouwen als de tempel, de agora, het forum, de kathedraal, die getuigenis afleggen van de grote liefde en ruimte, gegeven aan de uitdrukkingen van het gemeenschappelijke. Op het ogenblik wijzigen zich deze verhoudingen. Berghoef wijst er op, dat dit in de geest van de tijd ligt en dat het de verdienste van Van Tijen is geweest het geweten van de architecten gedurende de bezettingstijd gewekt te hebben.

De huisvesting van het volk moet onze bijzondere aandacht hebben, de woningnood is groot en vormt een voortdurende bedreiging van ons bestaan; industrialisatie is geboden. Hiernaast is het echter noodzakelijk dat er ook aandacht besteed wordt aan de iets grotere woning. Zonder „speelruimte" is cultureel leven onmogelijk en de strijd die wij te voeren hebben is deze, dat men het mensdom niet laat verkommeren tot massaproduct.

De eenzijdige belangstelling voor de woningbouw met de minimale inhoud, zonder dat daarnaast plaats gegeven wordt aan openbare gebouwen, waar de mens de gemeenschap kan beleven, leidt tot culturele erosie. Het spel der gemeenschap dreigt te verstarren door tekort aan speelruimte. Dat de overheid respect heeft voor de geestelijke waarden kan men nauwelijks bespeuren.

Vervolgens geeft Prof. Berghoef zijn visie over de openheid in stedebouwkundige plannen, die tot vrijheid maar ook tot eenzaamheid zou leiden. Z.i. parasiteren open wijken op gesloten kernen, die noodzakelijk zijn voor de beleving van de stadsgemeenschap.

De heer Merkelbach, die deze dagen op een wijze, die aller instemming had, als discussieleider optrad, zou als eerste discussie- en vraagpunt de mogelijkheden van de geprefabriceerde bouw willen bespreken.

Duidelijk is gesteld, dat industrialisatie en mechanisatie, zowel bij de geprefabriceerde bouw als bij de standaardbouw voort gaan. Bij laatstgenoemd procédé blijven velen betrokken bij de bouw, maar is het eigenlijke vormgevende werk doormidden gesneden en op de scheiding ontstaat, zoals de heer Van Tijen het uitdrukte, een pijnlijk vlak.

In de prefabricatie krijgen we te maken met industrial design, hetgeen althans in het begin, volgens de ervaringen van Berghoef, concentratie noodzakelijk maakt; slechts zeer geleidelijk kan men overgaan tot het betrekken van andere architecten bij het werk. De heer Westerhout merkt op, dat iedere schrede op nieuw terrein met schroom wordt gezet. Naast de prefabricatie van de buitenste huid gebeurt er nog veel op de bouwplaats; dit zou men in zekere zin traditioneel kunnen noemen.

Het „verlangen naar het andere" dat door jongeren onder woorden wordt gebracht en waarbij de woningbouw van Le Corbusier in Marseille genoemd wordt, is volgens sommigen een sprong, die niet gemaakt kan worden zonder dat er gesteund wordt op bekende vormen.

De woonflat van Le Corbusier zou inderdaad van de aanvang af in geheel andere constructie en daarom van geheel andere vorm zijn gedacht. Er is gezegd dat deze flat gezien mag worden als „top" in de architectuur, maar dat zij eigenlijk weinig meer met woningbouw te maken heeft.

Berghoef, die erop wijst dat de architectuur de onmiddellijke neerslag is van maatschappelijke verhoudingen en dat zonder prefabricatie wij niet zouden toekomen aan de volkshuisvesting, geeft toe dat het systeem hem en zijn medewerkers heeft gegrepen, dat zij er nog voortdurend aan verder werken en dat zij menen nu vlak voor nieuwe vormen te staan, die van grootser allure zijn dan tot nog toe het geval was.

De heer Westerhout gaat in zijn inleiding diep in op de z.i. vermeende tegenstelling van traditionele bouw en prefabricatie. Aan de hand van verschillende materialen toont Westerhout aan, dat zelfs met onze traditionele bouwmaterialen een overgang tot industriële productiemethoden heeft plaats gevonden.

Op het terrein van de traditionele bouw vindt men al een verschuiving van arbeid op de bouwplaats naar arbeid in de fabriek. Bij de prefabricage beperkt men zich op de bouwplaats niet alleen tot montage.

Hierna behandelt Westerhout nog enkele factoren, die invloed gehad hebben op de algemene verschijningsvorm van onze architectuur en noemt o.a. de strijd om het behoud van de traditionele kapafdekking, die, naar zijn mening, niet verdwijnen zal.

In de discussies werd nog eens onderstreept, dat het ambachtelijk bouwen jaren lang onze gehele architectuur beheerst heeft, hetgeen nu door Westerhout op vakkundige wijze voor onze woningbouw is afgeschreven. Hieruit zou de conclusie getrokken moeten worden dat het bouwkundig onderwijs aan deze nieuwe inzichten aangepast dient te worden. Uit deze opmerking ontstaat een gedachtenwisseling over het al of niet afschaffen van het constructieonderwijs en de voor- en nadelen van onderwijs in de moderne bouwmethodes, waarvan nog geen door iedereen aanvaarde voorbeelden te geven zijn. Hierna komen de handenarbeid als vrije-tijdsbesteding en de noodzakelijkheid om het creatieve vermogen te blijven ontwikkelen, aan de orde. Industrialisatie zou het gevaar met zich brengen, dat iedereen consument wordt en niet producent. Hiertegenover wordt gesteld, dat de machine het handwerk zal bevrijden.

De heer Komter gaat in op de reeds gehouden inleidingen, waarbij vastgesteld is dat de grenzen tussen traditionele bouw, standaardbouw en systeembouw steeds meer vervagen. Hij meent dat deze ontwikkeling als gezond gezien kan worden; de woning wordt weer bescheiden en stedebouwkundig gezien is dit winst. Voor de eisen van goede ruimtelijke ordening en bezielde stedebouwkundige plannen in de oorlogsjaren gesteld is differentiatie een dankbaar middel, mits zij zich binnen een bepaald aantal woningen voltrekt. Daarnaast blijft de vraag open hoe die woningen geplaatst worden, waarbij practische- en gevoelsoverwegingen een tegenstrijdige rol spelen.

Het economisch gebruik van bouwgronden is een belangrijke factor, maar mag niet doorslaggevend zijn bij de bepaling van de bebouwingsdichtheid.

De stedebouwer gaat plastisch bouwen, wat met differentiatie weinig te maken heeft. In principe is stedebouw organiseren van de samenleving; de speelruimte die in de woning moet zijn, moet ook gevonden worden in het stedebouwkundig arrangement. Er moet gezocht worden naar een efficiente groenvoorziening, die beantwoordt aan de oorspronkelijke bedoeling en niet gereserveerd en afgepaald wordt.

Met enkele door de deelnemers meegebrachte maquettes brengt de heer Komter de moeilijkheden onder ogen om van de eenheden van hoog- en laagbouw een samenspel te componeren, dat menselijk volwaardig is. De heer Bakema verduidelijkt het ontwerp van de C.I.A.M.groep dat bestaat uit zeven vierkanten en dat later in de discussie is vergeleken met een schilderij van Van der Lek, dat in 1917 gemaakt is, waardoor wordt

bevestigd hoe profetisch de moderne kunst toen was.

Dat het contact van stedebouwer met architect zeer innig moet zijn, is in de gedachtenwisseling uitvoerig tot uiting gekomen. Ir De Bruyn geeft een uiteenzetting, waarin hij betoogt dat wij tien eeuwen traditie achter ons hebben liggen van een bebouwingswijze, gegroepeerd om ruimte, maar dat ook het tegenovergestelde procédé van ruimte scheppen, waarin we onze bebouwing plaatsen, in de practijk mogelijk is gebleken.

In de algemene nabespreking die hierop volgde, is de standaardisatie een merkwaardige nieuwe bouwverordening genoemd, niet meer een geschreven maar een getekend voorschrift, waarbij voorzichtigheid om het niet in handen van de overheid te laten geraken, die het op een voor ons onaangename wijze zou kunnen hanteren, geboden is. Het ontwerp zou niet los mogen komen van de makers, van dode letter mag het geen dode lijn worden.

Van den Broek heeft echter uitdrukkelijk gesteld, dat de ontwerpen bedoeld zijn voor die sector waarin nooit volwaardig architectenwerk geleverd wordt.

In zijn samenvatting van alle besprekingen maakt de heer Van Embden een vergelijking met winkeliersverenigingen, waarmee kleine zelfstandigen de wedloop met het groot kapitaal der warenhuizen trachten vol te houden. Zo zou standaardisatie van plattegronden kunnen dienen als redmiddel voor een zeer groot aantal minder sterke collega's. Er is een soort catalogus ontstaan voor de woningbouwnijverheid, waaruit belangrijke mogelijkheden voortvloeien en die de snelheid van voorbereiding van de bouw zeer zal bevorderen. De heer Van Embden trekt de vergelijking nog verder door, door in te gaan op het in tweeën zagen van het ontwerpwerk bij de standaardbouw waardoor velen, zij het onvolledig, betrokken blijven bij de bouw en hun bestaan net als die winkeliers, voorlopig althans, redden. Bij de systeembouw, de veel consequenter vorm, waarin de invloed van de industrie op de woningbouw wordt verwerkt, is het gehele object van het begin tot het einde volledig in handen van een zeer kleine groep ontwerpers. Het „verwijt", dat de systeembouw wel-is-waar een nieuw materiaal toepast maar de expressie mogelijkheden van de stapelbouw gebruikt, is eigenlijk alleen een voorloper geweest van het betoog van Westerhout, die zeer overtuigend de grenzen tussen evoluerende traditie en — altijd toch op voorafgaande ontwikkeling steunende — vernieuwing uitwiste.

Berghoef heeft zijn aanvaarding van de prefabricatie gerechtvaardigd met de overweging, dat in de eenvoudige volkswoning niet zo heel veel van de functie als teken ligt, die het eigenlijke monument met zoveel nadruk vervult. Het is ook de heer Komter, die gewezen heeft op de gevaren welke ontstaan bij verwaarlozing van hoogtepunten van gemeenschapsbeleving, die de stedebouwer er toe voeren om pseudomonumenten op te richten, samengesteld uit woningmaterie; hiermee wordt eigenlijk de woningen geweld aangedaan.

In de algemene discussie bleek dat anderen wel de woningen als teken voor het huidige levensgevoel willen laten spreken; sommigen zouden een rangorde geheel willen vermijden; de heer Van Embden stelt de onder- en nevenschikking als onontkoombare eis om tot expressie te geraken.

Westerhout heeft, na de beschouwingen over het geleidelijke in de vernieuwing en de resultaten welke tot nu toe daarmede behaald zijn, een soort balans opgemaakt. Zijn slotsom noopt tot bescheidenheid; wij hebben tot dusverre zeker nog niet gehaald wat mogelijk zou zijn. Daartoe ontbrak het ons aan een voldoend aantal architecten, die in staat waren de problemen zowel architectonisch als constructief te beheersen. Daartoe ontbrak ons ook het samenspel met en het begrip voor de stedebouwkunde. Maar er is pas een begin gemaakt; veel kan nog worden hersteld. Er is nog veel te doen, want alleen al de instandhouding van de woningvoorraad zal straks (bij 75-jarige levensduur) 40.000 woningen per jaar eisen. Een eerste eis voor resultaten is naar zijn overtuiging: samenwerking onder de architecten en met deze oproep is hij geëindigd.

Deze bijeenkomst zelf is een — zij het bescheiden — antwoord op die oproep geweest.

Boekbespreking

De Duitse vakpers liet zich bijzonder vleiend uit over het in 1951 verschenen boek:

„Läden, Anlage, Bau, Ausstattung", door Konrad Gatz en Fritz Hierl (in twee mooie banden van het in ons vak zeer bekende Callwey-Verlag). (Het boek was onmiddellijk uitverkocht en werd terstond in 2e druk aangemaakt).

Prijs der 2 delen samen *f* 47,25.

In de Duitse critieken nu wordt het boek als hèt Duitse standaardwerk over winkelbouw aangeprezen, en als het begrip Neufert U iets zegt: zij beschouwen het als een „Neufert van de Winkelbouw", dat werkelijk op alle mogelijke manieren aanbevolen kan worden.

Op onze redactietafel waren wij er bij de eerste blik tenminste al van overtuigd, dat het begrip „Gründlichkeit" bij de beoordeling zeker niet gemist zou kunnen worden.

In het eerste deel worden eerst de algemene vraagstukken van het bouwen van winkels nagegaan, zoals de technische inrichtingen, wat licht, verwarming, ventilatie, acoustiek enz. betreft.

De bedrijfsvraagstukken, als het opslaan van goederen, verkeer, decoratie, reiniging en andere periodiek terugkerende arbeid.

Daarna worden de verschillende karakteristieken besproken: het trekken van klanten, individueel, onpersoonlijk, atmosfeer, veel of weinig binnenuitstalling, enz.

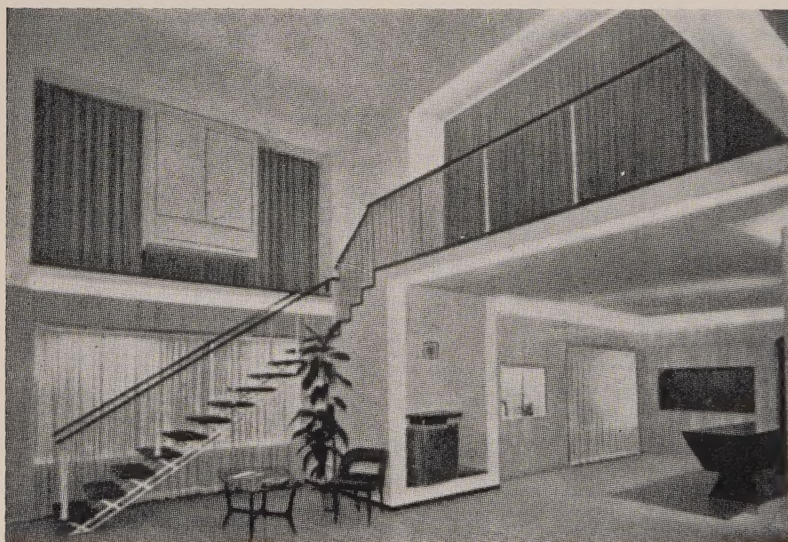
Tenslotte komen wij aan de architectonische en stedebouwkundige problemen. Hier treft een waarschuwing aan de stedebouwers, om de boel niet dood te organiseren: doelmatig, keurig en planmatig is dikwijls ook „dood" of tenminste „doodvervelend". Een pleidooi om de woonwijken vooral met allerlei werkplaatsen, café's en winkels te doorspekken.

„Het mag dan goed en best zijn, wanneer men in de nieuwe wijken b.v. voor de kinderen speeltuinen en dergelijke aanlegt, en er goed voor zorgt, dat voetgangers en verkeer hun eigen wegen gaan, maar men mag niet vergeten, dat achter hekken geen sterke naturen kunnen opgroeien. Kinderen, die teveel in afgebakende plaatsen spelen en niet dikwijls voor echte kleine waagstukken komen te staan, hebben een onvergelijkbaar veel armelijker leven dan die, die buiten hun woningen ook het handelen en het ambacht kunnen meemaken, en die — het moge ketters klinken — ook het verkeer aan den lijve meemaken, en er zich zo nodig voor in acht zullen moeten nemen".

Overigens komen bij bovenstaande problemen, en ook bij „Krophollerse" goede en slechte voorbeelden van gevelwanden addertjes uit 't gras. Laat ik ze omschrijven als „Schmit-

Mode-huis te Milaan Arch.^{n} A. Avanti en M. Bega

thennersche'' addertjes — dit overigens zonder te kort te schieten in groot respect voor de meester, die de Delftse school zo sterk beïnvloed heeft — maar dat soort mengsel van togen, smeedwerkjes, pseudo-handwerk of „overdone'' ambacht, baksteen en tegels, dat ons wat zwaar op de maag ligt. Ongetwijfeld kent de Duitser nog de kunst van het handwerk, zoals wij dat niet meer dromen kunnen. Ongetwijfeld heeft hij een zwaardere, meer gesloten architectuur dan wij, maar ik vermoed toch, dat 15 jaar „officiële stijl'' — netjes gezegd — de geesten nog wel wat bevangen heeft of gevangen houdt.

Uit de honderden voorbeelden van winkels en interieurs, die het eerste deel beëindigen, pikt men er namelijk steeds weer de buitenlandse uit, de Zwitserse, de Skandinavische of de Italiaanse. De Duitse voorbeelden zijn „achtenswaardig'' of lelijk en af en toe loopt er eens een mooie tussen door. Er zijn maar weinig Italiaanse voorbeelden, maar ze zijn van een geraffineerde brilliance, die alles in de schaduw stelt. De Italiaanse warenhuizen, die hun invloed ook in ons land gaan doen gelden, met name in Rotterdam (in 't grof) ontbreken, helaas. Ook van andere landen ontbreken verder voorbeelden, terwijl er meer dan genoeg op een hoog peil te verzamelen zou zijn. (Frankrijk, Denemarken, Engeland en Amerika ontbreken geheel. Gezwegen van Holland!).

Het 2e deel is geheel gewijd aan een schat van werktekeningen. Eerst alle onderdelen, winkels betreffende, in Neufert-tekeningetjes. Vervolgens prachtig uitgekiende details voor het buitenwerk, gevolgd door die van de binnen-inrichting, om te eindigen met een lijst van speciale firma's waar alles voor winkelinrichting te krijgen is.

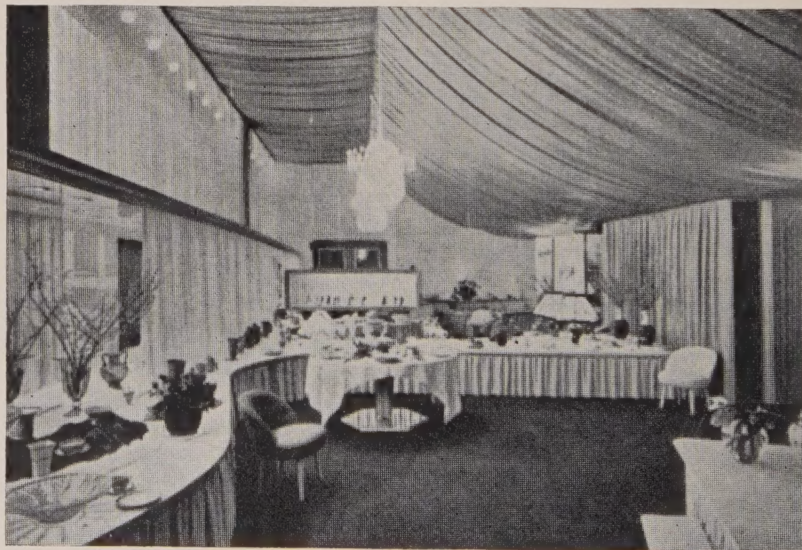
Op de aesthetische tendens na, een zeer aanbevelenswaardig standaardwerk, ook voor ons land.

A. S.

Tijdschriftbespreking

„Werk'' no. 2, Februari 1952 wijdt een nummer aan Protestantse Kerkbouw en dit onderwerp alleen zal al voldoende zijn om het grote belangstelling te verlenen. De inhoud van

Beneden:
Porcelein- en glaswinkel te Luzern
Arch. Jos. Schütz

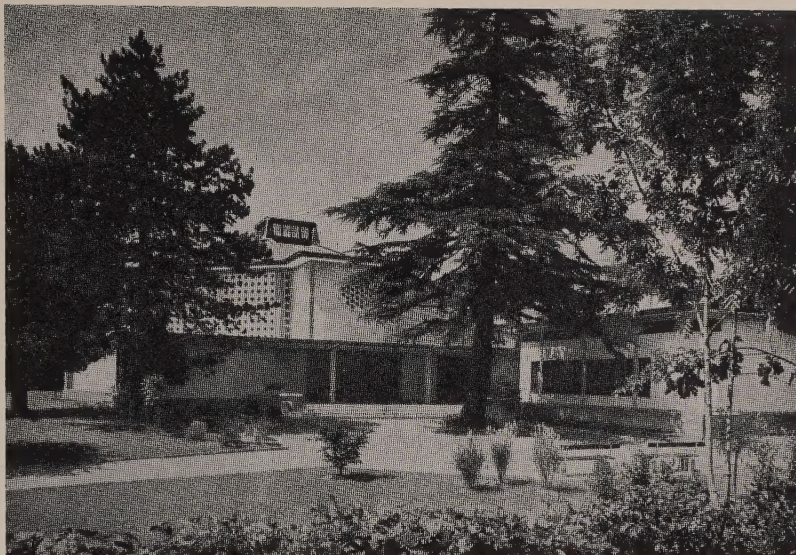
het nummer nog te meer. Een „Besinnung auf die Grundlagen" van Otto Senn, degelijk doorwrocht, met uitstekende ruimteanalyses van de Protestantse kerkelijke ruimte in de loop van haar ontwikkeling. Interessant vooral waar hij komt, na een beschouwing van de historische groep, bij de moderne kerkbouw en pleit voor de ontwikkeling van de „Gemeinde Saal" naast de kerkruimte. Wij wisten dat deze ontwikkeling in Zwitserland sterk gaande was, met de problemen van verbinding tussen de kerk en de gemeentezaal — maar in het artikel van Senn wordt het ons weer duidelijker, hoe levend dit alles gesteld wordt. „Im Einklang mit dem urchristlichen Gemeindeleben" schrijft hij er over en het is zeer de moeite waard er kennis van te nemen.

Aan nieuw werk wordt getoond een „Neu-Apostolische" kerk in Genève van Haefeli, Moser en Steiger, de Markuskirche in Zürich van Steiner, centraalbouw met verlenging van de ruimte in de Gemeentezaal, verder een kerk van M. Moser en een van Otto Senn.

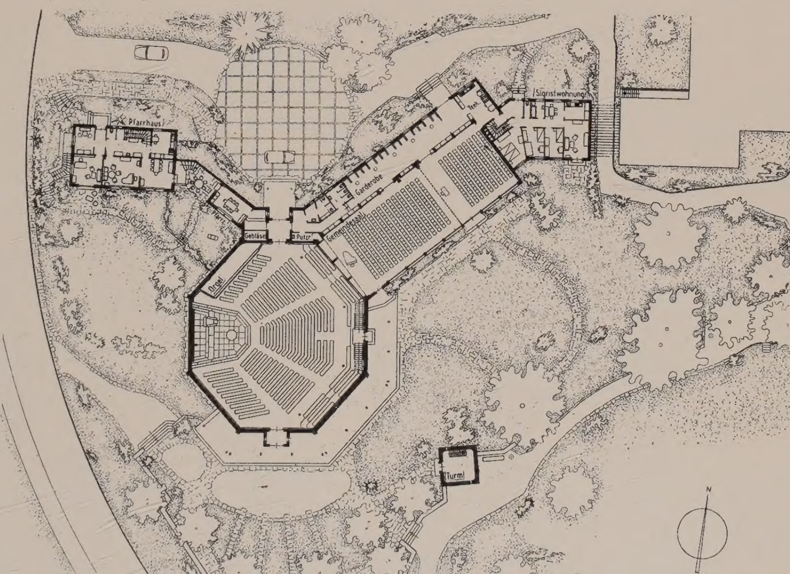
In al dit werk bruisend protestants leven, vol nieuwe impulsen, vol overwegingen òf de Protestant een Godshuis moet bouwen, dan wel een huis voor de Gemeente Gods — werk waarin gezocht wordt de Protestantse kerk volop in het leven van onze tijd te plaatsen — en als goede Zwitser zich het woord van Zwingli te herinneren, waarbij als ideale omgeving voor de Godsdienstoefening het gezin, en als ideale plaats de huiskamer werd aangewezen.

Zo is het getoonde werk van eerlijke eenvoud, van de bekende Zwitserse constructieve degelijkheid — de kernproplemen weet het goed te formuleren.

Het nummer sluit met enig kerkelijk beeldhouwwerk, o.a. de bekende deuren van München en tot slot een merkwaardige kijk op de ontwikkeling, n.l. een Diplomarbeit van de E.T.H. Zürich 1951, ook een kerk van extreem persoonlijke vormen.

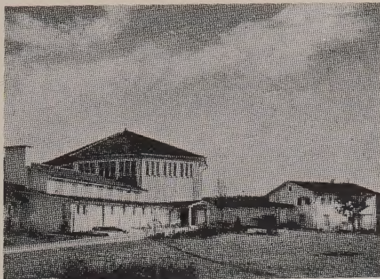
Neu-Apostolische Kirche te Genève Arch.ⁿ Haefeli, Moser en Steiger
Uit: „Werk" no. 2

Markuskirche Zürich-Seebach
Arch. A. H. Steiner
Schaal 1 : 1000
Uit: „Werk" no. 2

Vleugel Gemeentezaal
rechts kosterswoning

Aanzicht uit noordwesten
rechts pastorie

Prijsvraag Torenbekroning Weert

Rapport over de projecten, ingezonden op de prijsvraag voor het maken van een voorlopig ontwerp voor de afbouw van de St. Martinustoren te Weert.

De opgaaf van deze prijsvraag was voor de deelnemers verre van gemakkelijk. Het is immers een zeer delicate zaak om voor een bestaande toren, die het uitgesproken karakter

van monument bezit en zoveel herinnering oproept aan andere nog bestaande torens, een beëindiging te ontwerpen.

De bevolking ziet in de kerktoren méér dan een verlevendiging van het stadsbeeld; voor haar is het zowel de bekroning van de profane stedelijke architectuur als het religieuze monument bij uitstek: een teken opgericht ter ere Gods. De toren moet dus anders en ook meer zijn dan een utiliteitswerk, anders dan een uitzichttoren, anders dan een vuurtoren.

In het algemeen hebben de inzenders begrip getoond voor deze opvatting. Uiteraard zijn er inzendingen bij, waar deze gedachte niet ten volle tot uitdrukking kwam. Er zijn ook inzendingen, waaruit blijkt, dat de ontwerpers niet opgewassen waren tegen de moeilijkheden. Verblijdend is het evenwel, dat er verschillende ontwerpen zijn, die met onderscheiding kunnen worden genoemd en dat uit zeer vele inzendingen blijkt, dat de deelnemers zich ernstig hebben verdiept in de problemen en zich de moeite hebben gegeven om de ontwerpen op goede wijze uit te werken. Er is daarom reden het resultaat van deze prijsvraag bevredigend te noemen.

Op zeer verschillende wijzen hebben de inzenders getracht het gestelde doel te bereiken. Sommigen maakten een hoge torenbekroning. Nu is wel waar, dat deze toren niet beslist vraagt om een hoge spits, maar daar staat tegenover, dat de toren ook moet worden gezien als een monument voor de gemeente en niet alleen als een vervolmaking van het kerkgebouw. Weert is een gemeente, die zich snel ontwikkelt van kleine tot middelbare stad en de uitgestrektheid van de vrij lage bebouwing neemt nog steeds toe. Een grotere torenhoogte dan vereist is in verhouding tot het aanliggende kerkgebouw, is dan ook zeer goed te verdedigen. Wel dient in ieder geval als een voorwaarde te worden gesteld, dat de afgebouwde toren een grote waardigheid zal bezitten en dat de materialen, waaruit de beëindiging wordt opgetrokken en de vormen van het nieuwe gedeelte passen bij de bestaande onderbouw. Bij sommige projecten moest worden geconstateerd, dat de ontwerpers dit niet begrepen hebben. Een monument als dit moet met eerbied worden behandeld, wil niet het gevaar dreigen van „mishandeling".

Van de veertig inzendingen werden na eerste schifting zestien terzijde gelegd, terwijl er na tweede schifting nog veertien uitvielen. Van de overblijvende ontwerpen had de Jury veel waardering voor:

motto *Prudentia*
motto *Piat*
motto *Sint Maarten*
motto *Hora Ruit*
motto *Turris Cantans*
motto *Apostel*
motto *Pax*

De eerste prijs werd behaald met het ontwerp, ingezonden onder motto: *Capi Sancti Martini*, wat bleek te zijn van Theo G. Verlaan te Berkum.

De tweede prijswinnaar, met het ontwerp ingezonden onder motto *Mantel*, wenst buiten mededinging te blijven en zijn naam niet bekend te maken.

De derde prijswinnaar, motto *Dux*, was Dr Ir Thomas Nix te Rotterdam.

Industr. vormgeving

Contact ontwerpers—fabrikanten

Het Instituut Industriële Vormgeving heeft zich voorgenomen te trachten een nauwer contact tot stand te brengen tussen hen die belangstelling en bekwaamheid tonen om als industrieel ontwerper ingeschakeld te worden in de producerende industrieën in diverse branches.

Het heeft daartoe een oproep geplaatst onder diegenen, die zich als industrieel ontwerper wensen te bekwamen, tot het inzenden van ontwerpen op verschillend terrein van de industriële productie, welke ontwerpen dan groepsgewijze door het Instituut op zijn bureau tentoongesteld zullen worden. Deze tentoonstellingen zijn toegankelijk voor de industriëlen uit de bepaalde branche.

Dit initiatief heeft grote belangstelling gevonden aan beide zijden, zowel bij de ontwerpers als bij de fabrikanten en het valt in de eerstgenoemden bizonder te prijzen dat zij hun tijd en aandacht willen inzetten om de industrie van de waarde van hun medewerking te overtuigen.

Teneinde het werk van de ontwerpers zo goed mogelijk te doen slagen tracht het Instituut hen van te voren door lezingen, door bedrijfsmensen te houden, op de hoogte te brengen van de voorwaarden van de machinale productie.

Het Instituut stelt zich voor achtereenvolgens tentoonstellingen te organiseren met ontwerpen van:

japonstoffen
houten meubels
verlichting
metalen tafelgerei
kachels, haarden
huishoudelijk aardewerk, glas en porcelein
comforen, gasfornuizen
sanitair
plastic artikelen
speelgoed
huishoudelijke electr. apparaten
ketels, pannen, potten
eventueel anders gerangschikt.

Voor japonstoffen sloot de inzendingstermijn op 3 Maart j.l.; inzending voor ontwerpen van houten meubels moet geschieden vóór 23 April a.s.

Dit initiatief brengen wij gaarne onder de aandacht der belangstellende lezers, die nadere inlichtingen kunnen verkrijgen bij het Instituut, Beursgebouw, Damrak 62a, Amsterdam-C.

Contact bijeenkomsten

Interieurs en meubels

Op de op 1 Februari gehouden contactmiddag van A. et A., waar verschillende collegae meubels, interieurs, inrichtingen en verbouwingen van woonhuizen en winkels ter tafel brachten, kwam duidelijk naar voren dat het zeer wel mogelijk is om aan dit onderwerp een nummer van „Forum" te wijden.

Op bedoelde middag is er veel interessant materiaal getoond; de redactie meent echter dat aan dit voornemen in ruimer kring bekendheid gegeven moet worden en zij zou het op hoge prijs stellen indien ontwerpers op het gebied van binnenhuis- en meubelkust en architecten, die op dat terrein iets tot stand gebracht hebben gedurende de laatste jaren, hun medewerking zouden willen verlenen door enige foto's te harer beschikking te stellen.

In het bizonder is daarbij gedacht aan woonhuizen, schepen en spoorwagens, ontvang- en directiekamers en aanverwante inrichtingen, evenwel *niet* aan winkels, reisbureaux, cantines, e.d. terwijl de voorkeur zal worden gegeven aan interieurs, waar de meubels van dezelfde ontwerper (of van een collega) afkomstig zijn.

Daarnaast stelt de redactie zich voor ook meubelen apart te publiceren.

Inzendingen worden gaarne spoedig tegemoet gezien aan het adres van de redactie-secretaresse, Mej. I. D. Foest, Keizersgracht 476, telef. 35375, Amsterdam-C.

Redactie